

**Univerzita Karlova v Praze**

**Filozofická fakulta**

Ústav pro klasickou archeologii

**Bakalářská práce**

Linda Mecnarová

**Jídelny v římských vilách a palácích**

Dining Rooms in the Roman Villas and Palaces

Praha 2014

Vedoucí práce: doc. PhDr. Iva Ondřejová, CSc.

Na tomto místě bych ráda poděkovala svým blízkým za neustálou podporu. Především bych zde ráda poděkovala vedoucí této práce doc. PhDr. Ivě Ondřejové, CSc. za její pomoc a rady.

*Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.*

*V Praze dne 2014*

.....

*Linda Mecnarová*

## **Abstrakt**

Tato práce se zabývá honosnými jídelními prostory v prostředí starověkého Říma. Popisuje různé varianty jídelen a jejich proměny v čase na základě archeologických pozůstatků a s ohledem na dochované literární a ikonografické prameny. Vylíčeny jsou jak jednotlivé architektonické typy místností, tak samotné vybavení jídelen a jejich výzdoba. Několik kapitol je věnováno i samotnému průběhu banquetů v římské společnosti a jejich významu. Práce zmiňuje i některé řecké typy jídelen a jejich vybavení, neboť právě ty se prostřednictvím Etrusků a řeckých kolonií v oblasti jižní Itálie staly vzorem pro římskou společnost v raných obdobích. Záhy si ale Římané uzpůsobili řecké praktiky podle vlastních potřeb a vznikly tak mnohé zcela nové varianty obou. Z geografického hlediska se práce zaměřuje především na oblast Itálie, ale uvádí i doklady z římských provincií (například Španělska a severní Afriky).

**Klíčová slova:** římská architektura, římské jídelny, římské hostiny, triklinium, stibadium

## **Abstract**

This BA thesis deals with luxury dining rooms in ancient Roman world. It describes different variations of dining rooms and their transformation over the time based on the archaeological remains with regard to the preserved literary and iconographic sources. Different architectural types of these rooms are portrayed as well as their furnishing and decorations. Several chapters are devoted to course of banquet in Roman society and its importance. The thesis also mentions some types of Greek dining rooms and their layout because in the early ages, thanks to the Etruscans and Greek colonies in southern Italy, these became a model for Romans. But soon Romans adjusted Greek practices to suit their own needs and thus created many completely new variations. From geographic perspective this thesis focuses mainly on Italy, but also provides evidence from Roman provinces (for example Spain and North Africa).

**Keywords:** Roman architecture, Roman dining rooms, Roman dining, triclinium, stibadium

# Obsah

Úvod .....	8
1 Architektonická podoba římských jídelen.....	11
1.1 Identifikace jídelních prostor.....	12
1.2 Triklinium.....	13
1.2.1 Vnitřní triklinia .....	15
1.2.2 Venkovní triklinia .....	21
1.3 Korintský oecus .....	24
1.4 Egyptský oecus .....	27
1.5 Kyzický oecus .....	27
1.6 Oecus tetrastylus.....	29
1.7 Stibadium/sigma.....	29
1.7.1 Venkovní stibadium .....	31
1.7.2 Vnitřní stibadia .....	32
1.8 Grotta.....	36
1.9 Další vývoj jídelen.....	37
2 Vybavení jídelen – nábytek.....	39
2.1 Materiál.....	39
2.2 Stoly .....	41
2.2.1 Obdélný stůl se čtyřmi nohami .....	42
2.2.2 Kulatý stůl se třemi nohami.....	43
2.3 Lehátka .....	44
3 Výzdoba.....	48
3.1 Nástěnné malířství .....	48
3.2 Mozaiky.....	50

4	Hostiny v Římském světě .....	52
4.1	Průběh hostin .....	52
4.1.1	Zábava .....	56
4.2	Pozice těla .....	56
	Závěr.....	58
	Literatura .....	60
	Seznam ilustrací.....	64

## Úvod

Ve své práci se zaměřím na jídelny luxusního typu v římském prostředí. Pokusím se popsat jednotlivé aspekty související s římskými luxusními hostinami od dob republiky až ke sklonku antiky. Hlavním hlediskem mé práce bude především architektonické pojetí a jednotlivé typy jídelen: od menších místností (nikoli ale prostých každodenních jídelen), které ale již sloužily jako formální prostory pro hostiny s vybranou společností, až po obrovské a honosné jídelní sály. V dalších kapitolách se budu věnovat vybavení jídelen. S ohledem na rozsah této práce se v tomto ohledu zaměřím pouze na jídelní nábytek. V závěru se budu věnovat průběhu římských hostin a dalším stránkám, které s nimi souvisí.

Každá kapitola této práce by šla nepochybně napsat mnohem podrobněji. Detailní rozbor každého jednotlivého aspektu římských jídelen ani nemůže být, vzhledem k rozsahu bakalářské práce, jejím cílem. Proto bych chtěla nastínit, jak hostiny pravděpodobně vypadaly, obecněji popsat průběh banquetů a jejich celkovou podobu a přitom udržet téma v rozmezí rozsahu práce. V rámci celé práce se pak pokusím popsat dané téma nejen slovy, ale zároveň poskytnout dostatečně reprezentativní obrazovou přílohu.

Díky archeologickým průzkumům se dají pozůstatky jídelen lokalizovat na území celého římského impéria, nicméně většina dobře dochovaných jídelen se nachází v Pompejích a Herculaneu. Jídelny situované v Římě vesměs potvrzují nálezy z Kampánie. O jídelnách v Ostii, římském přístavu, mnoho informací nemáme, ačkoli je většina tohoto přístavu již vykopaná. Je to proto, že zde jsou jídelny mnohem hůře identifikovatelné. Domy v Ostii jsou malé, a tak většina pokojů sloužila více než jednomu účelu. Kampánská města jsou v jistém smyslu výjimečná svým dochováním. Erupce Vesuvu umožnila nalézt místnosti s vybavením (nábytkem) rozmístěným uvnitř tak, jak to bylo v tehdejší době běžné. Navíc díky jedinečným podmínkám se v Herculaneu dochovalo i dřevo. Z Pompejí pocházejí sádrové odlitky některých kusů nábytku, podobné mnohem známějším odlitkům lidských ostatků. Jakkoli jsou jídelny v Pompejích a okolí dobře dochované, reflektují pouze období 1. století n. l. – tedy



přesněji dobu před rokem 79 n. l.. Pro pozdější období je nutné zaměřit se na jiné oblasti impéria.<sup>1</sup>

Pro Římany bylo architektonické (tím myslím člověkem vytvořené) prostředí pro jídelnu srovnatelně důležité jako to přírodní. Postupně se jim tak podařilo vytvořit syntézu člověkem vytvořeného pohodlí s krásou přírody. Přirozenou součástí jídelen byl výhled na okolí jídelny, schopnost zajistit příjemnou cirkulaci vzduchu (především v létě), dostatečný přístup světla a tepla zajištěný vhodnou polohou a orientací v daném ročním období. Bohatí Římané zdobili své jídelny uměle vytvořenými prvky připomínajícími přírodu. Nejčastěji se jednalo o vodní prvky jako fontány, potůčky a jezírka. V zahradách se vysazovaly stromy a květiny a jejich zdi byly často malované krajinami.<sup>2</sup> Jak se v průběhu času měnily trendy v zábavě a ve stolování, muselo se přizpůsobit i architektonické prostředí.<sup>3</sup>

Ráda bych na tomto místě alespoň ve stručnosti zmínila historii bádání v této oblasti. V 19. století se badatelé opírali především o písemné prameny. Ve 20. století se setkáváme s novým přístupem ve zkoumání římských jídelen – projevuje se snaha sloučit poznatky z písemných pramenů se skutečnými nálezy, především pro období raného císařství. V tomto ohledu jsou významné práce profesora D'Arms, který bere v potaz i antropologický aspekt římských banketů. Byl to právě on, kdo poukázal na fakt, že římské hostiny hrály i velmi důležitou společenskou roli. Bankety vnímá jako nástroj římské elity na posílení jejího sociálního postavení.<sup>4</sup> Na problematiku vztahu jídelen a kuchyňských prostor a jejich vývoj se zaměřuje jeho student Pedar W. Foss ve své disertační práci. Ovšem jako mnoho jiných autorů se zaměřuje výhradně na oblast Pompejí a Herculanea.

Mezi další badatele v tomto oboru patří Katherine Dunbabin. Její práce se zabývají problematikou velmi podobnou té, jíž budu ve své práci popisovat i já. Mezi mnoha jejími monografiemi a články najdeme zejména problematiku architektonického vývoje římských jídelen. Podobně jako ostatní autoři vychází především z výzkumů v Pompejích a Herculaneu a z jejich srovnávání s písemnými prameny. Mimo jiné se věnuje i vývoji mozaik a to jak v řeckém tak v římském prostředí. Jedná se o jednu

---

<sup>1</sup> Mols 2007-2008, 152.

<sup>2</sup> Foss 1994, 99-100.

<sup>3</sup> Rossiter 1991, 200.

<sup>4</sup> Hudson 2010, 670-671.

z předních odbornic na toto téma, a proto není překvapením, že jsou její díla citovaná ve všech později vydaných pracích, ani že se stala stěžejním východiskem pro předkládanou práci. Dunbabin zcela přehlíží běžné denní praktiky při večeřích a zaměřuje se výhradně na aspekty související s bohatými hostinami. Dalším tématem, které opomíjí, je problematika nábytku. V tomto ohledu tedy vycházím z prací autorek Gisely M. A. Richter a Caroline L. Ransom, které obě popisují vývoj nábytku od dob řeckých až po pozdní antiku. Obě práce pochází z počátku 20. století. Kromě výše zmíněných autorů samozřejmě existuje i mnoho dalších, kteří se věnují jídelnám a conviviím. Úplný seznam děl, jež byla podkladem pro tuto práci, se nachází v seznamu literatury.

# 1 Architektonická podoba římských jídelen

Latinské názvy místností, které sloužily jako jídelny:

*cenatio (cenatiuncula), cenaculum*

- Obecný výraz pro jídelnu vycházející z označení pro večeři (lat. *cena*). Nebyly to místnosti určené pro honosné bankety, ale zároveň se nejednalo ani o prosté a jednoduché jídelny. Byly zdobené a vyhřívané pomocí podzemního hypocausta. *Cenaculum* původně označovalo jídelnu umístěnou v některém z vyšších pater domu, ale postupně přešlo v označení celého patra.

*oecus*

- Hala velkých rozměrů, kde se odehrávaly formální recepce a bankety. Byla větší než jiné jídelny a také byla bohatěji zdobená. Název vychází z původně řeckého *oikos*.

*triclinium*

- Jídelna s typickým uspořádáním tří lehátek, popřípadě označení přímo tohoto uspořádání. Poukazuje na rozestavění jídelního nábytku na rozdíl od *cenatio*, které odkazuje na aktivitu konanou v dané místnosti. V pramenech je to nečastěji vyskytující se termín odvozený z řeckého *tríklinos* – tři lehátka.

Stejně jako jedna místnost neměla pouze jednu funkci, tak jeden latinský název nebyl používán výhradně pro jeden druh místnosti. Mnoho autorů volně přechází mezi označeními *cenatio* a *triclinium*. V pramenech z 1. století n. l. byla všechna *triclinia cenationes*, ale ne všechny *cenationes* byly *triclinii* – volným překladem lze říci, že všechna *triclinia* byla jídelnami, ale ne všechny jídelny byly *triclinii*.<sup>5</sup>

Pojem *stibadium* je v této práci používáno stejně jako u K. Dunbabin, tedy jako označení lehátka a zároveň celé jídelny, v níž se nacházelo.

---

<sup>5</sup> Foss 1994, 85-91.

## 1.1 Identifikace jídelních prostor

V římských soukromých domech ale i ve veřejných budovách můžeme často identifikovat jídelny díky dispozicím místnosti, typickým dekoračním prvkům a pozůstatkům po vybavení. Nápomocné je i umístění jídelny vůči svému okolí a vůči světovým stranám. Lze si například všimnout, že od pozdní republiky až do konce antiky, si majitelé vil a architekti dávali záležet na tom, aby vhodným situováním místnosti zajistili výhled ven do zahrady (čímž se zároveň zajistil i dostatečný přístup světla) anebo, pokud se jednalo o přímo venkovní jídelnu, aby co nejlépe využili potenciál, který jim venkovní prostor nabízel.<sup>6</sup> Neméně důležité byly i vhodné klimatické podmínky – tedy umístění jídelen na různých světových stranách (jak to doporučuje Vitruvius), aby v nich bylo s ohledem na roční období dostatek chladu/tepla a světla. (Vitruvius VI, 6.7) Ve velkých luxusních vilách bylo běžně i více jídelen. Mohly být umístěné v různých částech vily a využívány buď podle ročního období (zimní a letní), podle typu příležitosti (soukromé/veřejné hostiny, velká/malá shromáždění) anebo jich bylo více jen pro rozmanitost.<sup>7</sup> V domech byly i jídelny pro personál. Ty ovšem byly malé a velmi jednoduché.<sup>8</sup>

Pro letní jídelny se vyhledávaly prostory chladnější, směřující na sever. Pro zimní jídelny orientované na jihozápad.<sup>9</sup> A jídelny jarní a podzimní měly směřovat na východ. (Vitruvius VI, 4) Dostatek tepla v zimních jídelnách zajišťovala zavřená okna a dveře, přenosná ohřívadla a hypocausta.<sup>10</sup>

Správnou identifikací si ale můžeme být zcela jistí jen za výjimečných podmínek. Nejběžněji byl totiž používán nábytek, který se dal přesouvat, a tudíž mohl být rozestavován podle aktuálních potřeb a to jak v interiérech, tak v exteriérech. Prostory, které mohly být využívány jako jídelny, pak šlo prostým přestěhováním kusů nábytku změnit na místnosti se zcela jiným účelem. Tím, že místnost sloužila i jako jídelna, si tedy můžeme být jistí pouze tam, kde se našly speciální niky pro lehátka (podrobněji popsáné v kapitole o nábytku na straně 44) nebo přímo lehátka zděná (ať už se jedná o triklinia či

---

<sup>6</sup> Dunbabin 1996, 66.

<sup>7</sup> Dunbabin 1991, 124.

<sup>8</sup> Foss 1994, 144.

<sup>9</sup> Mols 2007-2008, 157.

<sup>10</sup> Foss 1994, 103.

stibadia). Na funkci místnosti jako jídelny poukazují například nástěnné malby a speciálně uzpůsobené mozaiky (viz kapitola o mozaikách na straně 50).<sup>11</sup> Čím jsou domy větší, tím je pravděpodobnější, že se podaří určit místnost, která sloužila jako jídelna. Místnosti v takových domech byly větší, kvalitněji provedené a dochovalo se nám více informací. Luxusnější prostory jsou pochopitelně považovány za zajímavější a jsou i častěji publikované.<sup>12</sup> O něco lepší podmínky pro identifikaci jídelen pak poskytují vily a paláce pozdního císařství, neboť v těchto byly jídelny architektonicky nejvýraznější.<sup>13</sup>

## 1.2 Triklinium

Triklinium je označení pro místnost, ve které se ve starověkém Římě konaly formální hostiny. Zároveň se tak nazývá i systém uspořádání třech velkých lehátek kolmo na sebe do tvaru  $\Pi$  kolem malého stolku uprostřed (lat. *lectus tricliniaris*).<sup>14</sup> Pravoúhlá triklinia se stala běžnými ve 2. století př. n. l. a převládala až do 3. století n. l. v Itálii i v provinciích.<sup>15</sup> Tato úprava, vycházející z řecké tradice, mohla působit jakýmsi uzavřeným dojmem. Hosté leželi blízko sebe na malém prostoru hlavou směrem do středu, aby tak mohli konverzovat, aniž by byli nuceni zvyšovat hlas.<sup>16</sup> Lehátka byla nejčastěji přenosná, z netrvanlivého materiálu a byla dostatečně dlouhá a široká, aby se na jedno lehátko vešli tři dospělí lidé ležící na levém boku. Pro lepší poznání čerpáme z jídelen se zděnými lehátky. Nálezy těchto lehátek jsou časté v Pompejích ve veřejných jídelnách i v soukromých domech. Větší pompejské domácnosti (na které se zaměřím já ve své práci), z doby před erupcí Vesuvu, se pokoušely imitovat trendy jídelen z velkých vil, a tak měly četnější, prostornější a propracovanější jídelní a kuchyňské prostory, než jak tomu bylo v menších domácnostech.<sup>17</sup> V bohatých domech v Pompejích se počet jídelen v rámci jedné domácnosti pohyboval mezi dvěma až osmi.<sup>18</sup>

---

<sup>11</sup> Dunbabin 1996, 67.

<sup>12</sup> Foss 1994, 143.

<sup>13</sup> Rossiter 1991, 202.

<sup>14</sup> Foss 1994, 91; Mols 2007-2008, 154.

<sup>15</sup> Dunbabin 1991, 131; Foss 1994, 92.

<sup>16</sup> Mols 2007-2008, 154.

<sup>17</sup> Foss 1994, 116.

<sup>18</sup> Foss 1994, 144.

Pro srovnání zde uvedu i řecké předchůdce triklinií, abych alespoň ve stručnosti nastínila kontinuitu této tradice stolování. Už samotný název triklinium v sobě obsahuje řecký výraz pro lehátka – *klinai*. Lehátka byla uspořádaná podél zdi proti směru hodinových ručiček, jejich počet se pohyboval mezi 7 – 11. Před každým lehátkem se nacházel stůl a na rozdíl od římských nástupců sloužilo jedno lehátko maximálně dvěma mužům. V helénismu je novinkou obdélná jídelna otevírající se do peristylu. Většinou mívala i další vchody z menších místností kolem.<sup>19</sup>

Podobně jako dnes usedá při stolování nejdůležitější osoba do čela stolu, i ve starověkém Římě existoval systém zasedacího pořádku.<sup>20</sup> I Plútarchos se ve svém díle *Quaestiones Convivales* zmiňuje o důležitosti jednotlivých míst a nutnosti již předem určit, kde jednotliví hosté zasednou, aby se tak předešlo sporům mezi pozvanými. (Plútarchos, *Quaest. conviv.* I.2) Z jeho popisu a z děl dalších autorů<sup>21</sup> zjišťujeme, že všech devět míst mělo svá vlastní jména a odlišný význam. Z pohledu ode dveří směrem na triklinium byla jména lehátek zleva do prava: *lectus imus*, *lectus medius*, *lectus summus*. Na každém lehátku byla místa označena stejnými termíny (opět zleva do prava): *locus imus*, *locus medius*, *locus summus* (Obr. 1). Tím nejdůležitějším místem bylo *imus in medio* (tj. *locus imus in medio lecto* – prostřední místo na středním lehátku) v pramenech označované také jako *locus consularis* nebo *locus primus*. Hostitel měl své místo na pozici *summus in imo* (tedy pravé místo na levém lehátku) a jeho žena, pokud se také účastnila hostiny, měla místo na *medius in imo* (prostřední místo na levém lehátku). Při rozdělování míst hrálo hlavní roli postavení hosta, dalším faktorem byl věk.<sup>22</sup> L. Bek uvádí, že jídelny byly v římském prostředí navrhovány tak, aby se nejlepšího výhledu dostávalo těm nejdůležitějším osobám – tedy čestnému hostu a hostiteli. Proto měly být prostory, výzdoba a zábava orientovány tak, aby vše důležité bylo vidět z levého zadního rohu triklinia (viz Obr. 2).<sup>23</sup> Ovšem vzhledem k tomu, že hosté leželi hlavou směrem ke středu a poměrně blízko sebe, lze předpokládat, že všichni na *lectus imus* i na *lectus medius* měli dobrý výhled na okolí. V nevýhodě byli jen hosté na *lectus summus*, kteří leželi zády k dění a výzdobě, nacházející se před trikliniem, a viděli pouze na zadní a boční stěny. Pro dokonalý výhled z jídelny, byly v několika

<sup>19</sup> Dunbabin 1991, 121-122; Mols 2007-2008, 153.

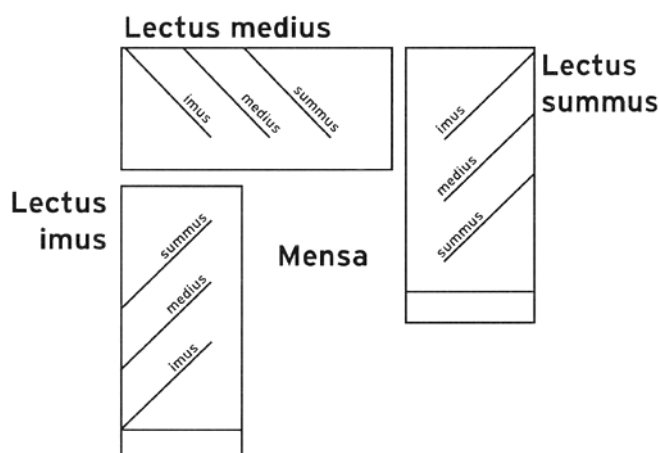
<sup>20</sup> Dunbabin 1996, 78.

<sup>21</sup> Horatius popisuje naopak katastrofální následky špatného zasedacího pořádku. (Horatius, *Sat.* II, 8. 18-41).

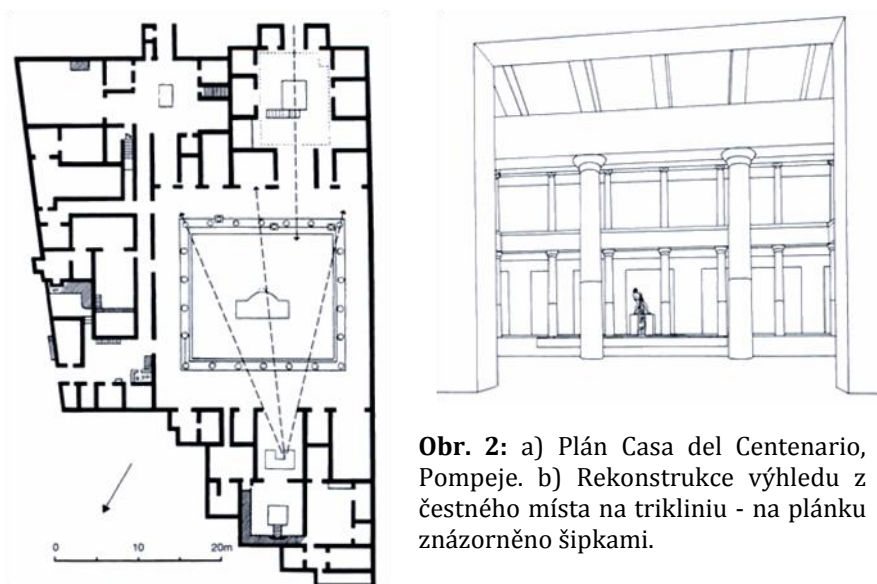
<sup>22</sup> Mols 2007-2008, 158.

<sup>23</sup> Bek 1983, 86.

případech sloupy v peristylu posunuty tak, aby mezi nimi před vstupem do triklinia vznikl širší rozestup.<sup>24</sup>



**Obr. 1:** Přehled jednotlivých míst na trikliniu.



**Obr. 2:** a) Plán Casa del Centenario, Pompeje. b) Rekonstrukce výhledu z čestného místa na trikliniu - na plánu znázorněno šípkami.

### 1.2.1 Vnitřní triklinia

Vnitřním trikliniem myslím uzavřenou místnost, která mohla mít jeden či více průchodů a zpravidla se do ní vcházelo ze zahrady v peristylu. V zadní části místnosti

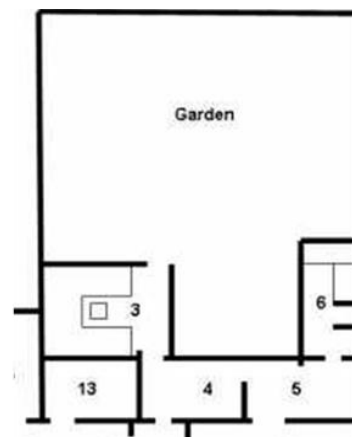
<sup>24</sup> Clarke 1991, 17. Jako příklad uvádí triklinium v Casa del Menandro v Pompejích. Viz Obr. 7, č.18.

byla lehátka a volné místo před nimi bylo ponecháno pro potřeby obsluhy a pro zábavu pro hosty. To bylo v případech, kdy se rozměry triklinia alespoň z části řídily Vitruviovými pokyny, tedy že místnost byla podlouhlá ale stále dostatečně široká pro klasické uspořádání lehátek. Vitruvius popisuje i řádnou výšku místností. U podlouhlých triklinií měl být strop nízký. Tím se pozornost hostů automaticky přesunula k oknům a dveřím a směrem ven z místnosti. Opakem byly prostorné *oeci*, viz níže. (Vitruvius VI, 3.8)

Hezky zachované zděné triklinium je v Casa del Moralista (Obr. 3 a Obr. 4). Jednalo se o typické triklinium, kde byla tři zděná lehátka uspořádaná podél zdí v zadní části místnosti a mezi nimi se nacházel obdélný stůl s polokruhovým výřezem v přední části, určeným snad pro kráter s vínem. Horní část lehátek i stolu byla tvořena mramorovou deskou, kdežto boky byly zděné a nabarvené na červeno. Stěny jídelny zdobily červené a černé fresky ve třetím pompejském stylu. Sama místnost nebyla nijak veliká, lehátka a stůl zabíraly většinu prostoru a už nezbylo místo pro obsluhu a zábavné programy.<sup>25</sup>



**Obr. 4:** Triklinium z Casa del Moralista, Pompeje.



**Obr. 3:** Plán části Casa del Moralista, Pompeje.

Dalším příkladem je Casa del Criptoportiko (Obr. 5). I zde byla podél tří stěn zděná lehátka a uprostřed se nacházel malý kulatý stůl s horní deskou z mramoru (Obr. 6). Boky lehátek i stolku byly pokryty drobnými obrázky ptáčků a květinových motivů na červeném pozadí. V tomto případě byla lehátka profilovaná – směrem ke středu se zvyšovala, aby tak poskytla větší komfort hostům. Dvě postranní lehátka byla zakončena vyvýšenými opěradly (lat. *fulcra*) a na vnitřním okraji je obíhala úzká římsa,

<sup>25</sup> Dunbabin 1991, 123.



kam si hosté mohli odkládat číše a talíře. Délka prostředního z lehátek byla 4,4 m, ale boční lehátka byla dlouhá 4,7 m. Další obdélný stůl, určený pro obsluhu, se nacházel u zdi po pravé straně místnosti. I toto triklinium mělo zdi zdobené freskami.<sup>26</sup>



**Obr. 5:** Triklinium z Casa del Criptoportico, Pompeje.



**Obr. 6:** Detail stolu z Casa del Criptoportico, Pompeje.

Vitruvius popisuje také ideální rozměry triklinií – měla být dvakrát tak dlouhá, jak široká. (Vitruvius VI, 3.8) Ačkoli měla většina triklinií charakter podlouhlé široké místnosti, nebylo toto pravidlo dodržováno zcela přesně. Při identifikaci jídelen je nutno obrátit se kromě půdorysu místnosti i na další ukazatele. Nápomocny jsou především mozaiky na podlahách, které byly často přizpůsobeny charakteru místnosti. Zatímco v místech, kde stála lehátka, byla mozaika méně pečlivá a prostší, ve středu jídelny, tedy v místě, které bylo strážníkům nejvíce na očích, byly mozaiky nejčastěji figurální a velice pečlivě provedené.<sup>27</sup>

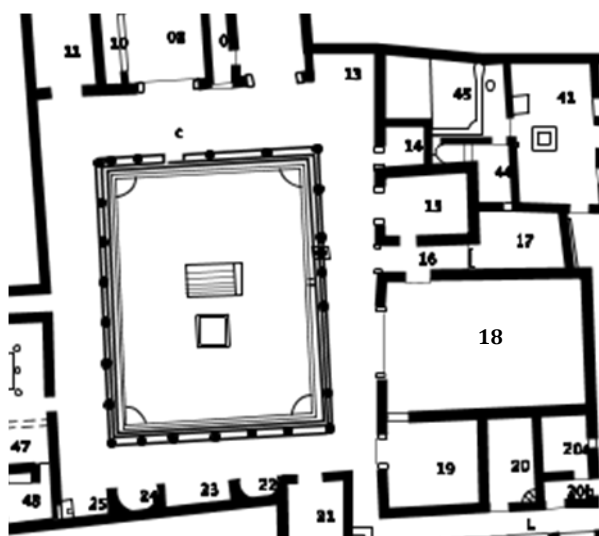
Triklinia v Pompejích a dalších kampánských městech měla většinou rozměry 6x4m (24m<sup>2</sup>), což by odpovídalo standardu 9 strážníků. Téměř žádná nebyla přesně

---

<sup>26</sup> Dunbabin 1991, 123.

<sup>27</sup> Dunbabin 1996, 67-68.

podle Vitruviova popisu v poměru 2:1.<sup>28</sup> Ovšem v bohatých vilách se přibližně od poloviny 1. století n. l. vyskytovala i triklinia mnohem větší. Jako například Casa del Menandro v Pompejích (Obr. 7), kde triklinium, otevírající se do peristylu, měřilo 11,5x7,6m. Jednalo se o největší místnost ve vile. Na západní straně se nacházel široký průchod do zahrady, na straně severní byl další menší vstup z chodby a na jihu malý vchod do menšího triklinia. Nálezy 11 pantů a dalších zpevňujících pásků v západním průchodu naznačují, že se zde nacházely skládací dveře. Také se tu dochovaly pozůstatky po dřevěném nábytku zdobeném kostí. Stěny jídelny byly zdobeny freskami ve čtvrtém pompejském stylu. Co se funkce této místnosti týká, snad šlo o jídelnu, přijímací místnost a slavnostní sál pro luxusní hostiny. Kromě tohoto velkého triklinia tu bylo jako možných jídelen identifikováno pět dalších místností.<sup>29</sup>



Obr. 7: Část plánu Casa del Menandro. Triklinium je č. 18.

Větší triklinia ovšem nemusela nutně znamenat více místa pro strážníky. Spíše přibývalo místa pro obsluhu a zábavné programy. Během konce republiky a na začátku císařství bylo triklinium hlavní místností, kde se odehrávaly formální hostiny. Zpočátku mělo uzavřený charakter s pozorností zaměřenou na samotné stolování a konverzaci. Místo pro personál a přestavení bylo velmi omezené. Orientace směrem ven z pokoje se začala objevovat na přelomu letopočtů a důraz byl kladen na výhled do okolních zahrad a kombinaci samotného stolování s představeními pro pobavení hostů. Ne nutně to znamenalo razantní změny proporcí a půdorysů. Bohatě postačilo více průchodů a širší

<sup>28</sup> Dunbabin 1996, 68.

<sup>29</sup> Místnosti 3, 12, 15, 17 a 19. <http://www.stoa.org/projects/ph/rooms?houseid=9> (ke dni 20.6. 2014).

dveře.<sup>30</sup> Důraz na hezký výhled do přírody – a tím vzrůstající orientace směrem ven – je patrný i z písemných pramenů. Důkazem může být popis výhledu z jídelny v Pliniově vile v Laurentinu: „Ze všech stran má (jídelna) dvoukřídlé dveře a okna stejně velká jako dveře, z boků i zepředu se tak dívá jakoby na tři moře; ze zadní strany je vidět vnitřní hala, kolonáda, dvorek a opět kolonáda, konečně atrium, lesy a vzdálené hory.“ (Plinius Mladší, *Ep. II*, 17.3)

Oblíbenými se stala i polo-venkovní triklinia, u kterých byla celá přední stěna volná a nic tedy nebránilo výhledu do zahrady. Tím se otevřely nové možnosti pro zábavu, která již nebyla tak limitovaná místem. Dalším velmi častým znakem tohoto uspořádání bylo zapojení vodního prvku do interiéru. Jako například nymfea v zadní části místnosti a dále bazénky, fontánky a vodopády.<sup>31</sup> Příkladem je vila v Castoreale Terme na Sicílii (Obr. 8). Na severní straně peristylu se nacházelo triklinium o rozměrech 10x10m. Vstup se třemi sloupy do jídelny byl 6,5m široký a nabízel hostům výhled na bazének a zahradu v peristylu. V zadní stěně jídelny se nacházelo nymfeum. Rozmístění lehátek se dá odvodit z dochované mozaiky. Čtvercový prostor mezi lehátky (lat. *emblema*) byl tvořen technikou *opus sectile*,<sup>32</sup> kdežto tři stěny místnosti lemuje pás jednodušší mozaiky. Prostší provedení těchto pruhů naznačuje, kde stála lehátka pro hosty. Při rozměrech této místnosti lze usuzovat, že se zde mohly odehrávat hostiny pro dvojnásobek hostů, než bylo doposavad běžné. Prostor mezi lehátky byl 5m široký, což bylo také mnohem více než v trikliniích běžné velikosti. To umožňovalo bezpochyby snadnější manévrování pro obsluhu, na druhou stranu seděli hosté mnohem dál od sebe, což znesnadňovalo konverzaci. Je možné, že pozornost hostů byla záměrně směřována do peristylu, kde se mohly odehrávat i ty neluxusnější (a prostorově náročné) představení pro pobavení. Vila se datuje do konce 1. století n. l. nebo na počátek 2. století n. l..<sup>33</sup>

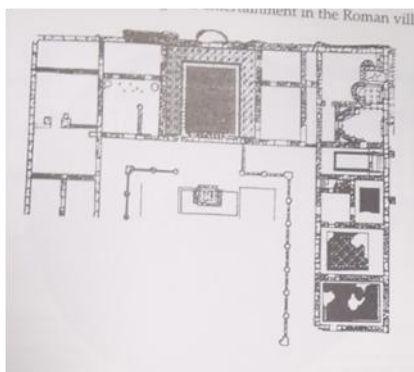
---

<sup>30</sup> Dunbabin 1996, 70.

<sup>31</sup> Dunbabin 1996, 66.

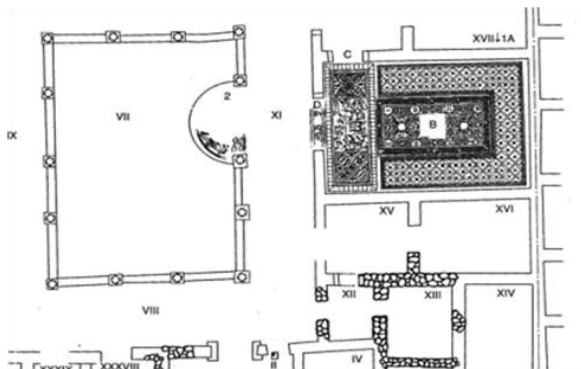
<sup>32</sup> Větší, tenké kousky kamenů nebo skla vyřezané do různých tvarů, na rozdíl od mozaik oblázkových nebo tesserkových (ze stejně velkých kamenných kostiček). Westgate 2000, 259.

<sup>33</sup> Dunbabin 1996, 73.



**Obr. 8:** Plánek vily v Castroreale Terme, Sicílie.

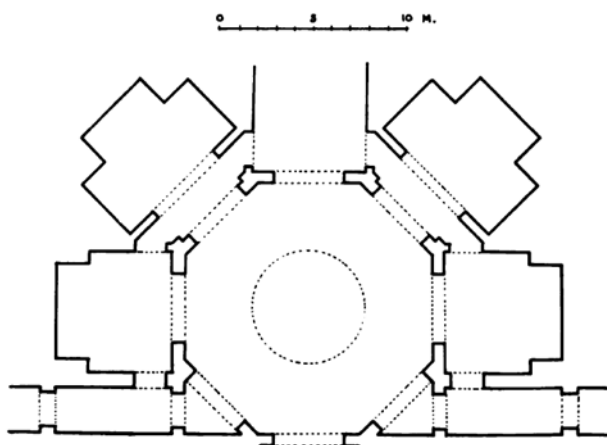
Za císařství pak dochází u triklinií ke změnám. Pokud bylo potřeba pohostit více lidí najednou, (běžně bylo strážníků devět) bylo možné využít buď více jídelen najednou anebo do jedné velké jídelny umístit více triklinií. Ve 2. století n. l. měly mnohé domy v různých částech impéria mnohem větší triklinia než ta z Pompejí a podle mozaik lze určit, že se v nich nacházela i lehátka větších rozměrů stále však uspořádaná do tvaru  $\Pi$ . Hostů se sem vešlo až dvacet. Jednalo se o rozměrné a luxusní jídelny bohatě zdobené a s typickým důrazem na výhled do peristylu a zahrady. Časté byly i bazénky a fontány. Takovéto místnosti byly za císařství běžnými jídelnami pro konání luxusních formálních convivií. Příklady jsou dochované především v severoafrických provinciích a v dnešním Španělsku. Vzhledem k velikosti těchto jídelen nemohlo uspořádání lehátek působit tak komorním dojmem jako u menších pompejských triklinií. I stolů zde muselo být mnohem více, aby na ně hosté dosáhli. S větším počtem hostů pochopitelně musel vzrůst i počet obsluhujících otroků. Jak již bylo zmíněno dříve, u bohatých domů a vil se vyskytovalo více druhů jídelen v rámci jednoho komplexu a tak i zde lze najít další menší triklinia. Příkladem výše popsaného je Sollertiana Domus v Thysdru (moderní El Djem v Tunisku, Obr. 9).<sup>34</sup>



**Obr. 9:** Část plánu Sollertiana Domus, Tunisko.

<sup>34</sup> Dunbabin – Slater 2011, 443-445. Rozměry mozaiky naznačují použití větších lehátek. Podle měřítka lze určit přibližné rozměry mezi 5,5-6m na délku.

Mezi nejluxusnější příklady triklinií v císařských palácích nepochybně patří to v Neronově Domu Aurea (Obr. 10). Za vlády tohoto císaře hrály významnou roli kupole. Právě díky nově používaným technologiím mohl Nero nechat zbudovat monumentální zastřešený oktagon o průměru 14,7m sloužící jako obrovské triklinium. D. Hemsoll přišel s teorií, že namísto běžné štukové a freskové výzdoby se zde nacházela jakási kovová konstrukce, na které bylo napnutých osm pruhů látky. Ta se díky průvanu vlnila, a tak vytvářela dojem pohybu celé kupole. Lze předpokládat, že látka byla barevná a malovaná a šlo ji vyměnit a vytvořit tak zcela nový vzor. Nad oculos se měla nacházet další otáčivá nástavba. Do této obrovité haly se vstupovalo patrně z portiku skrze průchody ve třech stranách osmistěnu. Ze zbylých pěti stran se vcházelo do pěti připojených místností. Výklenek přímo proti vstupu sloužil jako nymfeum s fontánou a bazénkem. Napravo i nalevo se nacházela klenutá místnost, každá se třemi dvoupatrovými výklenky. A další postranní zaklenuté místnosti měly už jen jeden výklenek v zadní části. Všechny tyto místnosti byly navzájem propojené koridorem lemujícím tvar dómu a ve všech čtyřech se nacházela triklinia.<sup>35</sup>



**Obr. 10:** Plán oktagonu z Domu Aurea, Řím.

### 1.2.2 Venkovní triklinia

Původní uzavřená dispozice triklinií, kde byla hlavní zábavou sama hostina, se postupně měnila. Moderním se stalo prostornější triklinium s větším prostorem pro obsluhu a zábavné programy a pozornost hostů byla stále více směřována směrem

<sup>35</sup> Souček 2013, 61; Hemsoll 1989.

ven.<sup>36</sup> Z písemných pramenů se dozvídáme, jak moc si lidé tehdy cenili výhledu na krásy okolní přírody. Sidonius Apollinais měl například ve své vile v Avitacu výhled na jezero. (Sidonius Apollinaris, *Ep.* II, 2.11)<sup>37</sup>

Zahradní triklinia nebyla výsadou pouze bohatých soukromých vil a paláců, existovala i triklinia veřejného charakteru a tvořila součást hotelů a taveren. Jinou možností byla triklinia patřící k chrámům a svatyním, jež sloužila ke kultovním hostinám. V Pompejích je příkladem dvojité triklinium před chrámem Dionýsa.<sup>38</sup> Hodně častá jsou triklinia funerálního charakteru – pro památeční hostiny. Ty lze také nalézt v Pompejích a Ostii.<sup>39</sup>

V Pompejích se polo-venkovní a venkovní triklinia vyskytovala běžně. Jako důkaz nám slouží zděná lehátka, ale nepochybně byla používána i lehátka dřevěná. Triklinia byla umístěna na platformě vedle domů, v peristylech, v zahradách anebo ve vinicích. Foss uvádí velikosti venkovních triklinií v Pompejích přibližně mezi 3-5m na šířku a 4-5,4m na délku.<sup>40</sup> Pro poskytnutí stínu (neboť venkovní triklinia byla nepochybně využívána v létě za příznivého počasí) sloužila pergola.<sup>41</sup> Setkáváme se s prostým a málo zdobným řešením, ale i s luxusním provedením se zapojením fontán. Nejčastější podoba sestávala ze čtyř sloupů, jeden na každém vnějším rohu triklinia, které podepíraly stříšku. K nalezení jsou v Pompejích (datované do poloviny 1. století n. l.).<sup>42</sup> V zahradách byl typický vodní efekt v podobě různých bazénků, fontán a vodopádů.<sup>43</sup>

Velmi hezkým dochovaným příkladem je triklinium v jižní zahradě Casa dell'Efebo v Pompejích (Obr. 11). Vzadu za lehátky bylo zděné nymfeum, ze kterého vytékala voda mezi lehátka.<sup>44</sup> Západní a jižní zeď, která uzavírala zahradu, byla zdobena

---

<sup>36</sup> Foss 1994, 149.

<sup>37</sup> Rossiter 1991, 204.

<sup>38</sup> Obrázky rekonstrukcí, fotky a plány na:

<http://www.pompeiiinpictures.com/pompeiiinpictures/Temples/SancCSAbbondio.htm> (ke dni 2.7. 2014).

<sup>39</sup> Dunbabin 1991, 125.

<sup>40</sup> Foss 1994, 114.

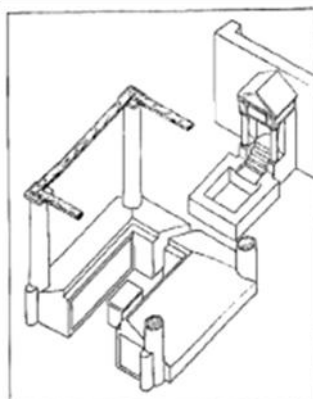
<sup>41</sup> Zpravidla se jednalo o čtyři sloupy (jeden na každém vnějším rohu triklinia) se stříškou porostlou vinnou révou.

<sup>42</sup> Helsoll 1989, 12.

<sup>43</sup> Dunbabin 1991, 124-125. Takovéto uspořádání popisuje i Varro. (Varro, *Res rust.* III, 5. 15-17)

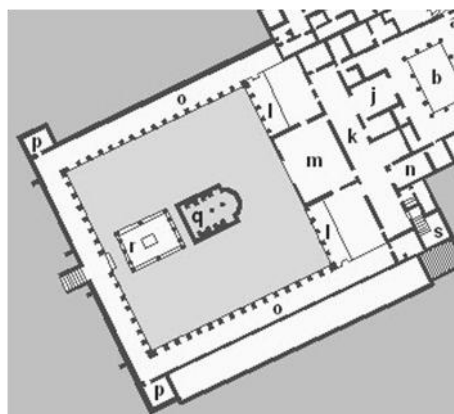
<sup>44</sup> Dunbabin 1991, 124.

freskou ve čtvrtém pompejském stylu.<sup>45</sup> Podobně byly zdobené i boky lehátek (mělo by se jednat o nilskou krajinu).<sup>46</sup>



**Obr. 11:** Triklinium z Casa dell'Efebo, Pompeje.

Jako další bych ráda uvedla triklinium v peristylu Diomédovy vily v Pompejích (Obr. 12). Nacházelo se na vyvýšené platformě hned za bazénkem s fontánou. Datováno je do poloviny 1. století n. l.. Na okrajích platformy se nacházelo šest sloupů, které podepíraly zastřešení. Hosté si tu mohli vychutnávat své pokrmy při výhledu na zahradu a bazének. Velké otevřené prostranství poskytovalo jistě i dostatek místa pro zábavu. Hosté na platformě přitom leželi dostatečně blízko, aby mohli konverzovat a neztráceli mezi sebou kontakt.<sup>47</sup>



**Obr. 12:** Plán části Diomédovy vily v Pompejích.

<sup>45</sup> <http://www.stoa.org/projects/ph/rooms?houseid=7#115> (ke dni 15.7. 2014).

<sup>46</sup> Fotky triklinia a detaily jeho výzdoby dostupné na: [http://www.stoa.org/gallery/allison/ph20\\_19](http://www.stoa.org/gallery/allison/ph20_19) (ke dni 15.7. 2014).

<sup>47</sup> Dunbabin 1996, 71.

Z písemných pramenů se dozvídáme i o velmi extravagantních řešeních venkovních triklinií. Například Varro, a méně úspěšně Lucullus, postavili svá triklinia do voliér pro ptáky. Ti pak poletovali kolem hostů a poskytovali jim pobavení. (Varro, *Res rust.* III, 4.3) Quintus Hortensius nechal umístit venkovní triklinium do parku s divokými šelmami. (Varro, *Res rust.* III, 13.2-3) Dalším z kontroverzních nápadů bylo pořádání hostin uvnitř dutých platanů. To měl na svědomí konzul Licinius Mucianus. Hostina byla určena pro 18 hostů. Plinius popisuje, jak sem Licinius chodil jíst i sám, neboť se zde cítil lépe, než kdyby byl obklopen mramorem, malbami a třpytícím se stropem ze zlata. (Plinius Starší, *Natur. hist.* XII, 5) A v neposlední řadě Elagabalus měl mít lvy a leopardy (zbavené drápů) vycvičené tak, aby během hostin skákali na lehátka. (*Historia Augusta, Elagabalus* XXI, 1)

### 1.3 Korintský oecus

Vitruvius píše, že korintské sály (a sály tetrastylové a egyptské<sup>48</sup>) měly mít délkový a šířkový poměr stejný jako triklinia, ale musely být celkově větší, jelikož uvnitř bylo navíc sloupořadí. V těchto halách se také měly dělat vysoké stropy. (Vitruvius VI. 3,8) Výška místností ovlivňovala vnímání velikosti prostoru – vyšší haly působily ještě větším dojmem. Také se tím pozornost hostů přesunula i na vnitřní architekturu. Zatímco u nízkých triklinií byla pozornost směřována ven skrze okna a otevřené dveře, tady hostům umožňovaly vychutnat si vnitřní prostor architektonické prvky a výzdoba celkově.<sup>49</sup> Podle Vitruviova popisu měly sloupy být v jedné řadě, na stylobatu nebo na zemi, nahoře měl být architráv a římsa z pevného dřeva nebo štuky. (Vitruvius VI, 3.9) Takovéto prostory nebyly moc časté. Místnosti měly patrně díky své velikosti klenuté stropy podepřené právě vnitřním sloupořadím. Jak takovéto prostory vypadaly, ukazuje rekonstrukce Casa del Labirinto z Pompejí (Obr. 13).<sup>50</sup>

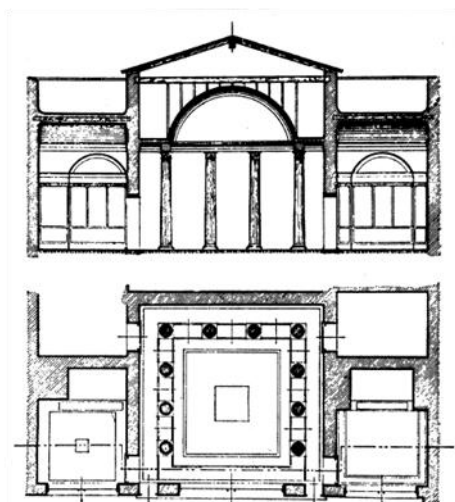
---

<sup>48</sup> Aldrich 1818, 131. Tetrastylové sály měly čtyři sloupy podpírající strop. (viz TAB.XXXII); Egyptské sály mají dvě patra sloupů nad sebou. Ve spodní řadě jsou sloupy volné a v horní to jsou polosloupy provedené v odlišném řádu. Intercolumnia v patře slouží jako okna. (viz TAB.XXXIV).

<sup>49</sup> Foss 1994, 95.

<sup>50</sup> Hemsoll 1989, 13; Foss 1994,96 uvádí rozměry místnosti 6,7m na délku a 6,8m na šířku.





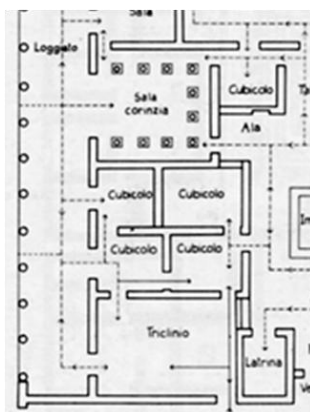
**Obr. 13:** Rekonstrukce Casa del Labirinto, Pompeje.

Korintské sály byly patrně navrženy tak, aby poskytovaly impozantnější prostor pro hostiny než „obyčejná“ triklinia. Byly mnohem prostornější a to ne ve smyslu více místa pro samotná lehátka, ale spíše více prostoru pro obsluhu a zábavu. Kolonáda umožňovala obsluze procházet a pečovat o hosty aniž by je rušili v konverzaci nebo jim bránili ve výhledu.

Příkladem je pozdně-republikánská vila v Settefinestre v Toskánsku (Obr. 14). Zdejší korintská jídelna měla čtvercový půdorys a uvnitř byla ze tří stran lemována sloupořadím. Celkově byla místnost mnohem větší než triklinia běžných velikostí, ale když odečteme kolonádu a prostor za ní, bylo místo pro lehátka a stůl stejně velké jako u triklinií.<sup>51</sup> Vepředu byl velký nezazděný průchod a v různých částech místnosti byly další tři vstupy. Ani v této vile to nebyla jediná jídelna. Lze se domnívat, že tuto místnost majitelé používali pro mimořádně luxusní hostiny a pro méně důležité bankety byly používány jiné prostory. Jako například triklinium nacházející se jižně od korintského sálu, které mělo přibližně stejné rozměry, ale uvnitř nebyla kolonáda a tím byl interiér místnosti ještě větší.<sup>52</sup>

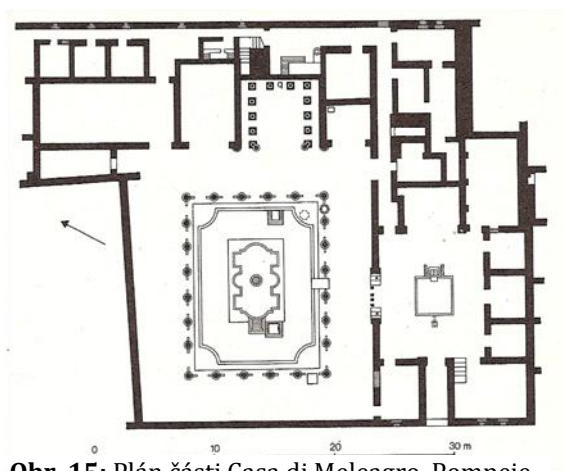
<sup>51</sup> Ačkoli jsem nikde nenašla přesné rozměry, na plánu vily lze s měřítkem určit, že jídelna má přibližně 7x7m a šířka středové části (tedy bez sloupů a prostoru za nimi) je přibližně 4m. [http://www.virginia.edu/president/kenanscholarship/work/archive\\_files/penley\\_chiang/Images/Villa/V%20Settefinestre/V%20Settefinestre%20Images.htm](http://www.virginia.edu/president/kenanscholarship/work/archive_files/penley_chiang/Images/Villa/V%20Settefinestre/V%20Settefinestre%20Images.htm) (ke dni 18.6. 2014).

<sup>52</sup> Dunbabin 1996, 66 – 68.



**Obr. 14:** Část plánu vily v Settefinestre.

Vzácný příklad z Pompejí je Casa di Meleagro, kde se korintský sál nacházel na východní straně peristylu (Obr. 15).<sup>53</sup> V přední části, kde se jídelna otevírala do peristylu, nebyla v tomto případě žádná příčka, a tak měli hosté ničím nerušený výhled na mnohé bazénky a fontány ve dvoře. Dochované tu jsou zbytky nástěnných fresek a podlahová mozaika – v tomto případě černobílá s výzdobnými poli jen v intercolumniích a dvojitou čarou lemující vnitřní stranu sloupů. Mimo tuto jídelnu se zde nacházela dvě další triclinia, jedno na severní a jedno na jižní straně.<sup>54</sup>



**Obr. 15:** Plán části Casa di Meleagro, Pompeje.

<sup>53</sup> Foss 1994, 96 uvádí rozměry 5,8m na délku a 6,57m na šířku.

<sup>54</sup> Dunbabin 1996, 66 – 68.

## 1.4 Egyptský oecus

V egyptských sálech byl, na rozdíl od korintských, nad sloupořadím architráv a od něj k obvodovým stěnám vedly nosné trámy. Na nich byla podlaha, takže vznikl ochoz pod širým nebem. Na architrávu se nacházela druhá řada sloupů, tak aby se sloupy nacházely přímo nad sebou s tím, že horní měly být o čtvrtinu kratší. V intercolumniích byla okna a strop zde byl kazetový. Proto připomínaly spíše baziliky než sály korintské. (Vitruvius VI, 3.9) Právě díky podobnosti s bazilikální architekturou lze usuzovat, že se jednalo o prostory pro hosty. Ať už to měly být jídelny nebo přijímací sály či kombinace obou, neboť baziliky byly veřejnými budovami, lze vyloučit, že by se jednalo o ryze soukromé rodinné jídelny.<sup>55</sup>

Příklad lze nalézt i v Herkulaneu v Casa dell'Atrio a Mosaico. Místo sloupů zde dvě postranní zdi lemovaly pilíře (na každé straně tři) ve dvou patrech nad sebou. Dostatek světla zajišťovala okna mezi pilíři v patře tak, jak tomu bylo u bazilik.<sup>56</sup>

## 1.5 Kyzický oecus

Vitruvius popisuje velké sály, které Řekové nazývaly *kyzikénoi*. Tyto směřovaly na sever a nabízely strážníkům výhled do zeleně. Rozměry musely být dostatečné, aby se tam vešly dvě triklinia proti sobě a to včetně prostoru kolem pro obsluhu.<sup>57</sup> Po stranách se nacházely skládací dveře (s funkcí spíše oken), díky kterým hosté mohli vidět do zahrady. Uprostřed byly také skládací dveře. (Vitruvius VI, 3.10) Díky množství oken a dveří lze předpokládat, že se jednalo spíše o letní jídelny, kde uspořádání dvou triklinií poskytovalo dostatek místa až pro 18 hostů.<sup>58</sup>

Patrně ani toto nebyly místnosti, které by sloužily pouze jako jídelny. Na rozmanitější možnost využití poukazují i chybějící typické mozaikové znaky, které jinde jasně vyznačovaly místa pro lehátka. Lze tedy usoudit, že nábytek sem byl donesen

---

<sup>55</sup> Foss, 1994, 97; Wallace-Hadrill 1994, 19.

<sup>56</sup> Wallace-Hadrill 1994, 18.

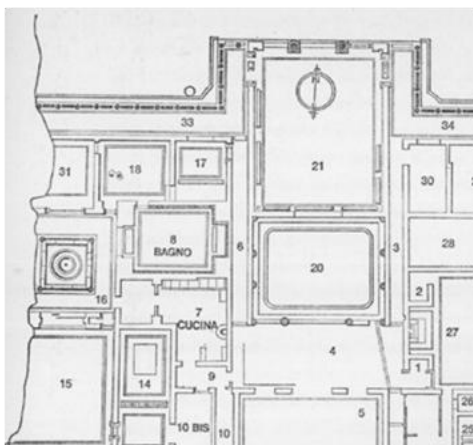
<sup>57</sup> V překladu Vitruvia od A. Otoupalíka je poněkud nepřesně přeložen výraz *duo triclinia* jako stůl.

<sup>58</sup> Foss 1994, 98.

a rozestavěn jen když bylo třeba a místnost šlo uzpůsobit konkrétním požadavkům. Jak Vitruvius napsal, nedílnou součástí byly velké otevřené průchody (se skládacími dveřmi, které šlo snadno odstranit a pomocí kterých se reguloval přístup světla). Tak byl hostům zajištěn výhled do zahrad a okolí vil. Tam se mohly odehrávat nejrůznější zábavné programy pro potěchu strávníků. V těchto místnostech se tedy mění uzavřené uspořádání triklinií na rozlehlé prostory, kde v centru pozornosti bylo široké okolí. Ale zároveň bylo patrně zachováno uspořádání třech lehátek dostatečně blízko u sebe, aby si hosté mohli bez problémů povídat.<sup>59</sup>

V pozdní republice a na počátku císařství nebyly takto luxusní hostiny na běžném pořádku ani v těch nejbohatších vilách. Standardní jídelnou tedy zůstává triklinium určené zpravidla devíti hostům a s omezeným místem pro zábavu a obsluhu.<sup>60</sup>

Tyto otevřené haly by byly vhodné pro hostiny s velkým počtem hostů. Jedním z příkladů je rozsáhlá hala ve vile v Oplontis (Obr. 16).<sup>61</sup> Stěny této místnosti byly zdobeny freskami a poloha místnosti umožňovala výhled na moře.<sup>62</sup> Vstup vedl skrze menší zahradu lemovanou sloupovým řádem. Triklinium této vily je proslavené dobře zachovanými freskami ve druhém pompejském stylu.<sup>63</sup>



**Obr. 16:** Plán severní části vily v Oplontis. Kyzický sál je č.21. Triklinium č.14.

<sup>59</sup> Dunbabin 1996, 68 – 70.

<sup>60</sup> Dunbabin 1996, 70.

<sup>61</sup> Podle měřítka na plánu lze určit přibližné rozměry místnosti na 9x11m. <http://www.google.cz/url?sa=i&rct=j&q=&esrc=s&source=images&cd=&cad=rja&uact=8&docid=3PcS7wC5JL3rHM&tbnid=VkcEigt0HxFHqM:&ved=0CAUQjRw&url=http%3A%2F%2Fwww.indiana.edu%2F~leach%2F409%2Foplan.html&ei=DrRMU9vANJSY1AXNg4DADA&bvm=bv.71198958,d.ZGU&psig=AFQjCNGRshgFouM7hRYvRBYx32rkFIWr9Q&ust=1406011786687189> (ke dni 20.6. 2014).

<sup>62</sup> Rekonstrukce vily: [http://www.pompeisites.org/allegati/Oplontis\\_120515053531.pdf](http://www.pompeisites.org/allegati/Oplontis_120515053531.pdf) (ke dni 2.5.2014).

<sup>63</sup> Dunbabin 1996, 68.

## 1.6 Oecus tetrastylus

Vitruvius zmiňuje tuto variantu jen velmi zhruba bez podrobnějšího popisu. Už podle názvu je jasné, že typickým rysem této haly byly čtyři sloupy, které jsou rekonstruované každý v jednom rohu místnosti. Foss uvádí jako příklad jídelnu z Casa delle Nozze d'Argento (Obr. 17), která dodržovala poměr stran 2:1 a byla rozdělena do dvou částí. Zadní část, kde se nachází čtyři osmistěnné sloupy nesoucí římsu, byla zaklenutá a právě zde byly jídelní lehátka. Vepředu bylo místo pro obsluhu a zábavu a strop zde byl plochý a vyšší než klenba vzadu.<sup>64</sup>



**Obr. 17:** Oecus tetrastylus z Casa delle Nozze d'Argento, Pompeje.

## 1.7 Stibadium/sigma

Stibadium (nebo *sigma*<sup>65</sup>) je označení pro lehátko polokruhového tvaru ve středu s výřezem pro kulatý, nebo polokruhový stolek (*mensa*) (Obr. 18). Stibadia byla o něco menší a nevešlo se na ně tolik strážníků jako na triklinia. Za typickou velikost se považují rozměry stibadia z vily sokolníka v Argu. Na mozaice bylo vyznačeno místo, kde se lehátko vyskytovalo, rozdělené do 7 dílů patrně určených pro 7 lidí (Obr. 36). Není vyloučeno, že se vyskytovaly i větší varianty a pokud bylo potřeba, mohlo být umístěno více stibadií do jedné místnosti.<sup>66</sup> Ačkoli se tato lehátka považují za charakteristická pro

---

<sup>64</sup> Foss, 1994, 96.

<sup>65</sup> Dunbabin – Slater 2011, 446. Pojem *sigma* je odvozený z řeckého písmene C – tedy stejného tvaru jako lehátko.

<sup>66</sup> Dunbabin 1991, 132.

pozdní antiku, jsou bezpochyby mnohem starší.<sup>67</sup> Například už Plinius Mladší<sup>68</sup> popisuje stibadium v jeho toskánské vile (viz níže).



**Obr. 18:** Zděné stibadium z vily Faragola, Apulie.

I u stibadií se postupně vytvořila jakási hierarchie zasedacího pořádku. Je možné, že zpočátku bylo místo ve středu prestižnější, podobně jako u triklinií. V pozdním císařství se čestné místo pro hostitele nacházelo na pravém okraji (*corna dextra*).<sup>69</sup> To umožňovalo nejlepší výhled na zábavu, která se odehrávala před lehátkem, a na okolní uspořádání a výzdobu. Důkazem pro toto tvrzení mohou být nástěnné malby a další ikonografie. Tak například mozaika z baziliky sv. Apolináře Nového v Raveně (Obr. 19) z počátku 6. století n. l. zobrazuje námět Poslední večeře, kde Kristus (jakožto bezpochyby nejdůležitější osoba) ležel na pravém konci lehátka (z pohledu ode dveří na levé straně).<sup>70</sup>



**Obr. 19:** Poslední večeře, bazilika sv. Apolináře Nového, Ravena.

---

<sup>67</sup> Dunbabin 1991, 131.

<sup>68</sup> Žil v letech 61-112 n.l.. Viz citace na následující straně této práce.

<sup>69</sup> Dunbabin 1991, 136.

<sup>70</sup> Dunbabin 1996, 78.

### 1.7.1 Venkovní stibadium

Původně bylo stibadium výhradou venkovních hostin. Patrně se vyvinulo z řecké tradice banquetů (adoptované později pro římské náboženské slavnosti), které se odehrávaly ve venkovním prostředí. Řeckými předchůdci lehátek byly *stibades*, tedy polštáře či matrace vyplněné listím anebo jednodušší varianta – samotné listoví položené na zemi místo lehátek. Zpočátku se jednalo o prosté hostiny pod širým nebem, ale s příchodem helénismu vzrůstala potřeba kvalitnějšího řešení v podobě nábytku a architektonicky uzpůsobených prostor.<sup>71</sup> Vyobrazení té jednodušší varianty venkovního posezení, pouze s využitím polštářů uskupených do půlkruhu, je na mozaice s motivem lovu a venkovního banketu z vily del Tellaro nedaleko Piazza Armerina na Sicílii (Obr. 20).<sup>72</sup>



**Obr. 20:** Mozaika s hostinou z vily del Tellaro, Sicílie.

Plinius Mladší zmiňuje venkovní stibadium v jeho vile v Toskánsku. Lehátko – celé z mramoru, bylo pod pergolou podepřeno čtyřmi sloupky. Stříška byla porostlá vinnou révou a pramínek vody vytékal přímo z lehátka. Lehčí jídlo plulo po hladině mramorové nádržky na lodičkách a figurkách ptáků a těžší misky byly kladeny na její okraj. A všude kolem byl dostatek zeleně, takže si člověk připadal, jako by ležel v lese. (Plinius Mladší, *Ep. V*, 6.8) Tato dispozice může připomínat vodní triklinia z Pompejí.<sup>73</sup>

Z dochovaných zděných stibadií je jedním z nejznámějších to v apsidě Serapea v Hadriánově vile v Tivoli (Obr. 21). Před apsidou se nacházel jeden menší a jeden rozměrný bazén kolem dokola obklopený sochami v řeckém stylu. Voda protékala

<sup>71</sup> Dunbabin 1991, 134 – 135.

<sup>72</sup> Stejný námět nalezneme i ve vile del Casale na Sicílii. Rossiter 1991, 211.

<sup>73</sup> Dunbabin 1991, 132; Mols 2007-2008, 154.

i kolem samotného lehátka.<sup>74</sup> Z technologického hlediska neměla tato velká segmentovaná polokupole v architektuře své doby obdoby.<sup>75</sup>



**Obr. 21:** Apsida Serapea, Hadriánova vila, Tivoli.

### 1.7.2 Vnitřní stibadia

Kdy přesně se v interiérech začalo používat polokruhové stibadium, není jisté. Nejranější architektonické doklady se datují do počátku 3. století n. l. Není vyloučeno, že se vyskytovala již dříve, stavitelé jen patrně neměli potřebu místnost hned uzpůsobovat tvaru polokruhového lehátka a ani mozaiková výzdoba se zprvu nijak neměnila. Je tedy možné, že se stibadia (zhotovená z netrvanlivých materiálů) vyskytovala v obdélných místnostech, které považujeme za triklinia.<sup>76</sup> S rostoucí popularitou stibadií v interiérech se postupně přizpůsobovala i výzdoba. Stále častěji se vyskytovaly mozaiky s polokruhovým vyznačením místa pro lehátka – jako ve vile sokolníka z Argu.<sup>77</sup> Není pochyb o tom, že během 4. a 5. století n. l. převládala při luxusních formálních hostinách móda zaoblených stibadií. Časté byly jídelny s velkým průchodem umožňujícím výhled do zahrady a okolní krajiny. Tradiční obdélníková triklinia ale nikdy zcela nezmizela.<sup>78</sup>

Podobně jako u triklinií se i zde postupně dostávaly venkovní prvky do vnitřních prostor. Často byl vodní prvek zařazen do interiéru tak, jak to známe už z triklinií.<sup>79</sup> Příkladem je vila Faragola v Apulii, kde zděné stibadium bylo zároveň i fontánou.

---

<sup>74</sup> Dunbabin 1991, 132.

<sup>75</sup> Souček 2013, 62.

<sup>76</sup> Dunbabin 1991, 132.

<sup>77</sup> Dunbabin 1996, 74.

<sup>78</sup> Dunbabin 1991, 130 – 131.

<sup>79</sup> Dunbabin 1996, 77.



Stibadia byla běžně tvořená dřevěnou konstrukcí, a tak jsou nalezená zděná lehátka v Apulii a El Ruedu (viz níže) poměrně vzácná. Stibadium ve vile Faragola mělo čelní stranu zdobenou technikou *opus sectile* a dvěma medailony s reliéfní výzdobou mainád (Obr. 22). Na podlaze ve středu místnosti se nacházela mozaika s geometrickými vzory (taktéž v *opus sectile*) a Volpe uvádí, že celá tato centrální část byla při hostinách zaplavena vodou z fontány. Výsledný efekt zdůrazňoval barvy mramoru a skla v mozaice a odrážel světlo z lamp.<sup>80</sup>



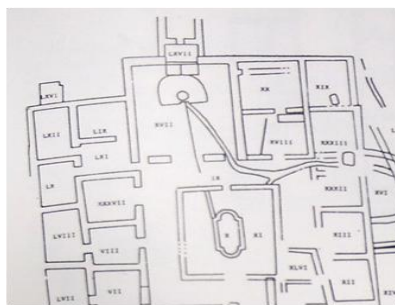
**Obr. 22:** Zděné stibadium a jeho rekonstrukce z vily Faragola, Apulie.

Další je v El Ruedu ve Španělsku (Cordoba). Zde se původně nacházelo klasické triklinium, do kterého se vstupovalo přímo z peristylu. Přibližně na konci 3. nebo začátku 4. století bylo triklinium přestavěno na zděné stibadium o velikosti 87,5m<sup>2</sup> (Obr. 23).<sup>81</sup> To bylo spojené s propracovaným nymfeem v severní části místnosti, z něhož voda vedla olověnými trubkami do bazénku ve stibadiu a pak do hlavního bazénku s fontánou v peristylu. Jídlna byla zdobená mozaikami, nástěnnými malbami, bronzovými a mramorovými sochami. Vepředu se otevíralo do zahrady v peristylu, kde se nacházela další sousoší.<sup>82</sup>

<sup>80</sup> Volpe – Turchiano 2012, 463-466. Rekonstrukce místnosti dostupné na: <http://www.archeologiadigitale.it/progetti/3d/faragola/faragola.html> (ke dni 2.5. 2014).

<sup>81</sup> Gil – Diaz-Pines 1995, 145.

<sup>82</sup> Gil – Diaz-Pines 1995, 129, 131.



**Obr. 23:** Plán vily v El Ruedu, Španělsko.

Stibadia se ve vnitřních prostorách prosadila díky několika výhodám, které měla oproti trikliniím. Nové polokruhové uspořádání ponechávalo více místa v pokoji pro obsluhu a zábavný program, o to více, pokud byly umístěny v apsidovitých exedrách.<sup>83</sup> Právě apsidy v zadní části místností se stávají důležitými pro identifikaci jídelen. I když měly nepochybně i jiné funkce. Nejranější archeologické doklady takto speciálně tvarovaných jídelen jsou z počátku 3. století n. l.. Velké čtvercové nebo obdélné haly s apsidou<sup>84</sup> byly jedním z nejběžnějších znaků pozdně-římské domácí architektury po celém impériu a to jak na venkově, tak ve městech.<sup>85</sup>

Nevýhodou stibadií byl malý prostor na samotném lehátku. Triklinium se za císařství zvětšovalo, dokázalo pojmout až 18-20 hostů. Kdežto stibadia byla dostatečně velká pro maximálně 9-10 lidí. Běžná velikost lehátek podle písemných pramenů odpovídala 5-9 hostům. Pro luxusní hostiny s velkým počtem hostů bylo potřeba upravit místnost tak, aby se tam vešlo více než jedno stibadium. Řešením v luxusních vilách především ve 4. století n. l. se staly velmi populární čtvercové či obdélníkové místnosti se třemi (nebo více) apsidami tvořící v zadní části trojlístek (tzv. trikonchy). Podle konkrétních potřeb hostiny a počtu hostů se přichystala stibadia v jedné, dvou nebo ve všech apsidách.<sup>86</sup> Velmi reprezentativním příkladem tohoto sálu je jídelna ve vile v Desenzanu del Garda (Lombardie)<sup>87</sup> nebo villa del Casale (Obr. 24 Obr. 25)

<sup>83</sup> Dunbabin 1991, 134 – 135.

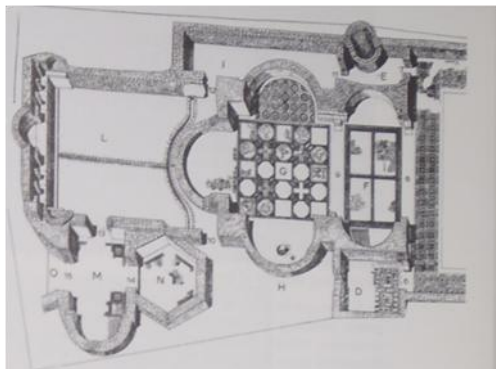
<sup>84</sup> Nejčastěji o něco větší než půlkruh s průměrem přibližně 6m což by odpovídalo stibadiu pro 7 hostů. Rossiter 1991, 202.

<sup>85</sup> Dunbabin 1996, 73; Rossiter 1991, 202.

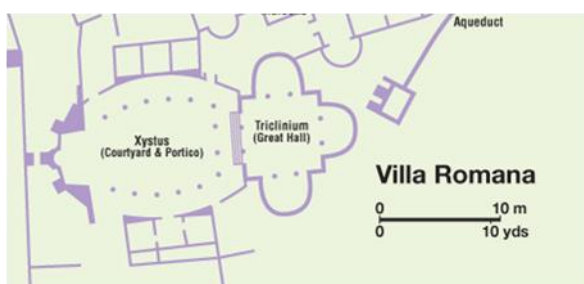
<sup>86</sup> Rossiter 1991, 203.

<sup>87</sup> Dunbabin 1996, 78.

nedaleko Piazza Armerina na Sicílii<sup>88</sup>, kde jídelnu předchází velký oválný peristyl (*xystus*).<sup>89</sup>



**Obr. 24:** Plán části vily v Desenzanu del Garda.



**Obr. 25:** Část plánu vily del Casale, Piazza Armerina, Sicílie.

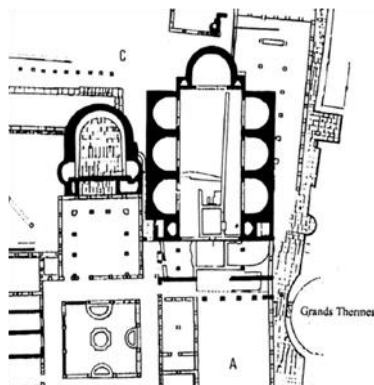
Nejpřepychovější jídelny byly multikonchy, které jsou ovšem vzácné. Jedna z mála dochovaných se nachází v paláci Bakcha ve starověkém Cuiculu v Numidii (dnešní Djemila v Alžírsku) z 5. století n. l. (Obr. 26). Jako ve všech velkých vilách a palácích i zde najdeme více jídelen v rámci jednoho komplexu budov. Jednou bylo velké triclinium s vnitřní kolonádou (tzv. korintský sál), které mělo na místě zadní stěny bazén umístěný v apsidě dlouhé 11m a druhou byl, o něco pozdější, rozsáhlý sál se sedmi apsidami vybudovaný na východ od triklinia.<sup>90</sup> Sál byl dlouhý neuvěřitelných 27m a měl vlastní předsíň. Boční apsidy měly v průměru 4m a zadní apsida byla ještě o trochu větší. Sál těchto rozměrů mohl pojmout až 50 hostů. Jako důkaz, že se jednalo o jídelnu, Dunbabin uvádí malá umyvadla u vchodu a u zadní apsidy a odtoky pro odvod vody, když se jídelna po hostinách uklízela. Právě v těchto odtocích se při archeologickém

<sup>88</sup> Datovaná do 4. století n. l. Rossiter 1991, 201.

<sup>89</sup> <http://www.unipa.it/monumentodocumento/villadelcasale/> (ke dni 20.6.2014).

<sup>90</sup> Blanchard-Lemée 1998, 188; 193-194.

výzkumu mělo najít velké množství rozbitého skla. Podlahu tvořila mozaika s centrálním výzdobným polem zobrazujícím lov a scény z amfiteátru.<sup>91</sup>



**Obr. 26:** Část plánu paláce v Cuiculu, Numidie.

## 1.8 Grotta

Dalším typem jídelen jsou grotta neboli jeskyně uzpůsobené k pořádání velkolepých banketů. Zpravidla odlišujeme dva typy: přírodou vytvořené a umělé, které ty přírodní napodobují. Jídelnu v uměle vytvořené jeskyni, kterou protéká pramen vody, popisuje například i Plinius mladší. (Plinius Mladší, *Ep.* IV, 30) Často se setkáváme s variantou, která kombinuje uměleckou galerii a jídelnu. Na obdiv tu bývala vystavena různá sousoší často zobrazující mytologické scény. Co se typologie lehátek týká, setkáme se i s pravoúhlými triklinií i s polokruhovými stibadii.

Nymfeum v Punta Epitaffio (Baiae), datované do claudijské éry, bylo venkovní triklinium spojené s nymfeem, vytvořené tak, aby napodobovalo přírodní grotto. Přístup byl po vodě na lodičkách – tedy kanálem zakončeným bazénem mezi lehátky. Pravoúhlá platforma pro lehátka byla rozdělena do 12 sekcí. Rozměry byly mnohem větší než u klasických triklinií. Celé grotto měřilo 18m na délku a 9m na šířku a bazén mezi lehátky byl 3m široký. Uspořádání ač rozměrné bylo stále uzavřené.<sup>92</sup> V zadní části se

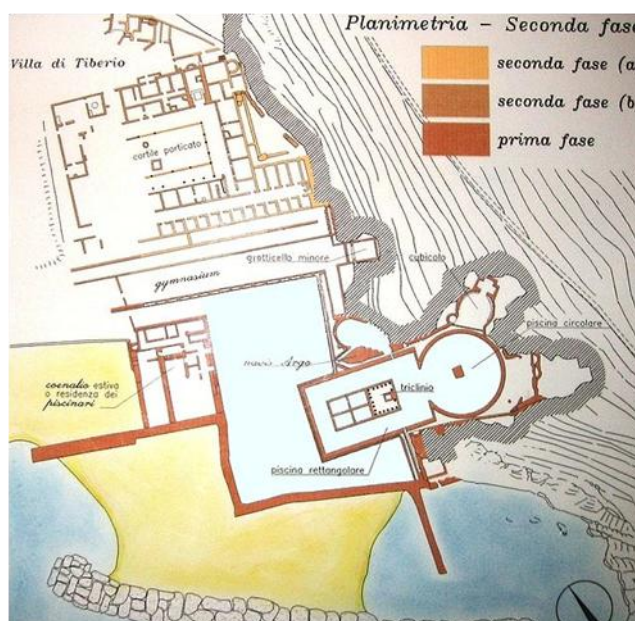
---

<sup>91</sup> Dunbabin 1991, 130.

<sup>92</sup> Dunbabin 1996, 72.

nacházela velká apsida, ve které bylo umístěno sousoší Odyssea a Polyféma. Další sochy byly umístěny v nikách v bočních stěnách.<sup>93</sup>

V Tiberiově vile ve Sperlonze bylo triklinum na ostrůvku v obdélníkovém bazénu před jeskyní (Obr. 27). I sem se hosté dostávali po vodě. V tomto případě se jednalo o hodně otevřenou dispozici.<sup>94</sup> Lehátko bylo natočeno směrem dovnitř přírodní jeskyně, kde byl další bazén, ale především zde stálo několik sousoší zobrazujících Odysseova dobrodružství. Z plánu vily a přilehlého grotta je patrné jak obrovské celé uspořádání bylo. Samotná jeskyně a rozlehlé bazény kolem byly přibližně stejně velké jako celá vila. Datace grotta spadá do vlády Tiberiovy.



Obr. 27: Plán Tiberiové vily ve Sperlonze.

## 1.9 Další vývoj jídelen

V pozdním císařství se zvyky začaly měnit. Mozaika z Kartága (datovaná do konce 4. století n. l.) zobrazuje hostinu, kde strážníci, místo toho aby leželi, sedí vzpřímeně na lavicích s vysokými opěradly před dlouhými obdélnými stoly (Obr. 28). Pozice vsedě byla běžná pro lidi s nižším společenským postavením, při běžných jídlech a v tavernách. Nicméně na mozaice je nepochybně honosná formální hostina. Zobrazení lidé mají hezké

<sup>93</sup> Rekonstrukce dostupná na: <http://serao.altervista.org/helianthus/CastellodiBaia/photos/photo25.jpg> (ke dni 22.7. 2014).

<sup>94</sup> Dunbabin 1996, 72.

oblečení a to včetně sluhy podávajícího jídlo jednomu z hostů. Zábava, v tomto případě muzikanti, také naznačuje bohatou společnost.<sup>95</sup>



**Obr. 28:** Mozaika zobrazující banquet, Kartágo.

Stibadia se očividně těšila obrovské popularitě ve 4. století, ale není jisté jak dlouho vydržela. Zdá se, že se toto uspořádání udrželo v kruzích římské aristokracie ještě v 5. století n. l. v Itálii a Gallii.<sup>96</sup> Důkazem jsou nejen samotné lokality ale i písemné prameny (z této doby pocházejí Sidoniovy popisy). Nicméně se stibadii se můžeme setkat i v 6. století n. l., ale už se zdaleka nejednalo o tak rozšířený úkaz jako ve 4. století n. l.. Často se mohlo jednat o konkrétní preference jednotlivých aristokratů. Ačkoli se v 6. století n. l. spousta antických vil a paláců rozpadá, našlo se pár lidí, kteří investovali do oprav a rekonstrukcí římských pozemků, a tak si udrželi kontinuitu zvyklostí a podoby jídelen. Ale náklady na údržbu byly příliš vysoké a nakonec vše upadlo v zapomnění. Trochu jiná situace se zdála být ve východní části impéria. Tady kontinuita běžně se vyskytujících stibadií v jídelnách v aristokratických kruzích sahala až do 6. století n. l..<sup>97</sup> V pozdějších obdobích tomu tak již nebylo, a tak zmizel zvyk si k jídlům lehat na speciálně uzpůsobený nábytek.<sup>98</sup>

<sup>95</sup> Khader 2006, 25; Mols 2007-2008, 153.

<sup>96</sup> Mols 2007-2008, 153.

<sup>97</sup> Rossiter 1991, 205-207.

<sup>98</sup> Dunbabin – Slater 2011, 440

## 2 Vybavení jídelen – nábytek

Jako zdroj informací nám slouží především ikonografie. Zobrazení jídelen včetně nábytku nalezneme na reliéfech různých účelů po celém římském světě ale především na nástěnných malbách. Fresky z Pompejí, Herculanea i z jiných částí impéria poukazují na shodnou módu co se tvarů týče a na její pomalé změny.<sup>99</sup>

Písemné prameny, některé podrobněji některé méně, popisují i nábytek jako takový. Například u Varrona se dočteme, že nábytek a především lehátka byla všude podobné výšky, délky, materiálu a především uspořádání mělo být podle zvyklostí, neboť hosté očekávali podobné a známé prostředí, aby věděli, kde je jejich místo. Odlišná mohla být dekorace. Někdo používal kov a jiný zase slonovinu nebo želvovinu. (Varro, *De lingua Lat.* IX. 47)

### 2.1 Materiál

Materiál používaný na výrobu nábytku můžeme rozdělit do třech hlavních kategorií:

1. dřevo
2. kovy – především bronz
3. kámen – především mramor

Můžeme se zřídka setkat i s jinými materiály. Nábytek zhotovený v kameni nebo kovu se mohl hezky dochovat i ve vysoké kvalitě. Naopak dřevo, jakožto organický materiál, je dochované jen ve vzácných případech. Může to být v extrémně suchém prostředí (například Egypt) anebo naopak v extrémně vlhkém prostředí (vraky lodí). Dochovat se také může chemicky stabilnější zuhelnatělé dřevo (například v Herculaneu).<sup>100</sup> Často jsou nalezeny pouze úlomky, ze kterých nelze odvodit celkový tvar ani rozměry předmětu. Právě dřevo bylo nejčastěji používaným materiálem a pouze

---

<sup>99</sup> Mols 2007-2008, 147.

<sup>100</sup> Mols 2007-2008, 147.

menší části nábytku byly zhotovené z jiných materiálů (například zdobné části nebo zpevňující prvky).<sup>101</sup> Železo bylo používáno jako podpěra a zpevnění částí lehátek, které nebyly vidět – například nohy.<sup>102</sup>

Dřevěný nábytek ve větších kusech nebo dokonce celý lze nalézt například v okolí Vesuvu. Díky masivní erupci sopky v roce 79 n. l. se dochovala města v okolí pod nánosem sopečného prachu až do dnešní doby. Máme neuvěřitelně výjimečnou příležitost zkoumat prostředí, ve kterém žila římská společnost v 1. století n. l. Z Pompejí bylo již uvedeno mnoho příkladů jídelních prostor, ale co se dochovaného dřevěného nábytku určeného pro stolování týká, Pompeje moc nápomocné nejsou. Během výbuchu sopky zde byl dřevěný materiál zničen. Dochovaly se jen kovové a kamenné části nábytku, i když i ty mohou při rekonstrukcích pomoci. Naopak množství dřevěného nábytku se dochovalo v Herculaneu, které bylo taktéž zničeno výbuchem Vesuvu, specifický průběh erupce tu ale dokonale zakonzervoval organický materiál. Horké plyny a sopečný popel z výbuchu (tzv. pyroklastická vlna) zapálily veškeré dřevo ve městě, ale zároveň ho popel zakonzervoval dříve, než stihlo kompletně shořet. Bez přístupu vzduchu a vlhkosti se pod silným nánosem tufu dochovalo dřevo až dodnes.<sup>103</sup>

Římané neviděli problém v kombinování vícero různých materiálů dohromady. Jak píše Martialis, nebylo považováno za nutné, aby se k sobě jídelní lehátka a stoly hodily použitým materiálem. (Martialis, *Epiramm.* IX, 59.9) Zdobné části lehátek u luxusního nábytku v jídelnách byly ze vzácných materiálů. Menší doplňky a inlaye mohly být ze slonoviny. Mnohem populárnější byly ale celo-slonovinová lehátka, pravděpodobně se však jednalo o jakousi slonovinovou dýhu. Kdo si nemohl dovolit použít tento drahý materiál, mohl jako náhradu využít kosti koní a dalších zvířat. Kolem roku 100 př. n. l. se rozšířilo použití želvoviny jako zdobného materiálu. Není jisté, jestli se do Itálie dostal tento materiál díky východnímu vlivu nebo zda šlo římskou novinku. I u tohoto materiálu mohla mít lehátka buď menší zdobné části anebo jím být z většiny tvořená.<sup>104</sup> Častá byla kombinace želvoviny se zlatem, stříbrem a drahokamy ale jako sekundárních (zdobných) materiálů. (Martialis, *Epigramm.* XII, 66.5) Nemálo dochovaných ozdob je z bronzu. Hodně častá byla kování opěradel u lehátek. Bronz byl

---

<sup>101</sup> Mols 2007-2008, 146.

<sup>102</sup> Ransom 1905, 55.

<sup>103</sup> Mols 2007-2008, 146-147.

<sup>104</sup> Ransom 1905, 55.



často kombinován s inlayemi ze stříbra a mědi. Používání zlata a stříbra na jídelní nábytek začalo v 1. století př. n. l., ale běžnými se staly až na samotném konci antiky.<sup>105</sup>

## 2.2 Stoly

Stoly (lat. *mensa*) v jídelnách byly z různých materiálů a v různých provedeních. Mohly být celé ze dřeva (případně se zdobením provedeném z kovu nebo kamene), nebo zděné (často s mramorovou deskou nahoře). Tvary se také lišily – od obdélných, čtvercových, kulatých nebo polokruhových (tvaru písmene D). Jejich velikost a tvar závisely i na tvaru a velikosti lehátek. Například u polokruhových stibadií byly používány stoly kulaté nebo polokruhové, protože pravoúhlý stolek se nehodil do polokruhového výklenku v samotném lehátku. U luxusních provedení tekla kolem stolu voda nebo samotný stolek byl zároveň malou fontánou. S tímto se můžeme setkat u venkovních nebo polo-venkovních uspořádání.

Tvarosloví i technologie byly převzaty od Řeků. Ti ovšem neměli ani zdaleka tak propracované jídelní stoly jako Římané, protože sloužily jen na odkládání pohárů a jídla. I v helénismu byly používány pouze dva typy stolů – oba ve velmi jednoduchém provedení. Římané kladli důraz na materiální vlastnictví a každý předmět sloužil jako známka jejich bohatství a postavení. Ne jinak tomu bylo u stolů – jejich formu dovedli k dokonalosti a velmi často používali drahé materiály. Z jednoduchých řeckých typů stolů tak dovedli vytvořit hotová mistrovská díla.<sup>106</sup>

Dřevěné stoly v luxusních jídelnách byly zhotovené ze vzácných dřev. Zároveň musely být poměrně lehké, aby bylo možné s nimi snadno manipulovat během hostin.<sup>107</sup> U stolů byla velmi častá dýha z drahých dřevin.<sup>108</sup> Jako snad u všeho, co se týkalo uspořádání a vybavení jídelen, i zde můžeme vycházet z ikonografie. Na nástěnných malbách zobrazujících convivia si mimo jiné můžeme všimnout právě stolků. Na fresce z Pompejí ze západní zdi triklinia Casa dei Casti Amanti vidíme scénu z banketu, kterého se mimo jiné účastní i ženy, také na lehátkách (Obr. 29). Před strážníky byly situovány

---

<sup>105</sup> Ransom 1905, 56.

<sup>106</sup> Richter 1926, 137.

<sup>107</sup> Mols 2007.2008, 150.

<sup>108</sup> Ransom 1905, 55.

dva stoly stejného typu jako stoly nalezené v Herculaneu – tedy malé a kulaté se třemi nohami v podobě zvířecích tlap. Z malby je patrné, že stoly nebyly nijak vysoké – většinou v úrovni lehátek nebo menší.<sup>109</sup>



**Obr. 29:** Malba z triklinia v Casa dei Casti Amanti, Pompeje.

Stoly nemusely být nijak veliké, protože sloužili pouze na odkládání pohárů na víno a táců s jídlem. Příbory během hostin používány nebyly (výjimkou byly pouze lžíce na konzumaci polévek). Jídlo bylo nakrájeno už v kuchyni a hosté ke konzumaci používali pouze prsty.<sup>110</sup> Proto bylo nezbytné, aby měli otroci vždy připravené mísy s vodou a ubrousky na očištění rukou. U bohatých hostin bylo používáno velmi luxusní nádobí na servírování jídla, vyrobené z drahých materiálů (křišťál, stříbro, zlato, elektron).<sup>111</sup>

### **2.2.1 Obdélný stůl se čtyřmi nohami**

Obdélná nebo čtvercová deska byla nesena čtyřmi kolmými nohami, které mohly být zakončeny lvími tlapami. Nohy byly zpevněny horizontálními příčkami. Na některých freskách jsou zobrazeny tak nízké, že vypadají spíše jako malé lavice. Tento jednoduchý a málo zdobný stůl přímo vycházející z helénistické tradice se neudržel v oblibě moc dlouho, alespoň pokud se bohatších jídelen týká. Římská inovace se zde týkala především zdobnějšího pojetí nohou. Ty byly esovitě prohnuté a zakončené zvířecími tlapami. Další zdobení se nacházelo ve dvou třetinách výšky, kde byly další

<sup>109</sup> Smith 1890, „triclinium“.

<sup>110</sup> Foss 1994, 20; Peck 1989, „cena“.

<sup>111</sup> Foss 1994, 22. Používaným nádobím na římských hostinách se zabývá N. F. Hudson 2010.

části zvířat (často koňské a lví hlavy) anebo celé figury. Příkladem je bronzový stůl z Pompejí, kde byly nohy zdobeny satyry a k desce připojeny pohyblivým aparátem, který umožňoval uzpůsobovat výšku stolku (Obr. 30).<sup>112</sup>



**Obr. 30:** Bronzový stůl, Pompeje.

### 2.2.2 Kulatý stůl se třemi nohami

Další forma přejatá od Řeků byl malý stolek s kulatou deskou nesenou třemi nohami nejčastěji zakončenými zvířecími tlapami. I v tomto případě se stoly v římském prostředí stávaly zdobenějšími a propracovanějšími.<sup>113</sup>

Z Herculanea máme pět příkladů dřevěných stolů s kulatými deskami na třech štíhlých nohách, které byly vyřezané do tvaru zvířecích tlap (psích, lvích) v dolní části. V horní polovině někdy přecházely ve figurální dekoraci (například hlavy gryfů - Obr. 31, psů, postavy mladého Dionýsa lemované vinnou révou). Takto vyřezávané nohy u stolů byly používány už za helénismu avšak figury (nebo alespoň jejich části) v horní polovině byly římskou novinkou.<sup>114</sup>



**Obr. 31:** Dřevěný stůl s gryfy, Herculaneum.

---

<sup>112</sup> Richter 1926, 138.

<sup>113</sup> Richter 1926, 139.

<sup>114</sup> Mols 2007-2008, 149.

V Pompejích se dochoval příklad bronzového stolu v luxusním provedení.<sup>115</sup> Jednalo se o stolec z Isidina chrámu, který měl nohy zakončené psími tlapami a horní části nohou tvořily celé figury sedících sfing. Podpurné příčky mezi nohami byly tvořeny zakroucenými florálními úponky (Obr. 32).



**Obr. 32:** Bronzový stůl, Pompeje.

## 2.3 Lehátka

Jídelní lehátka za republiky a raného císařství byla téměř stejná jako ta, jež byla používána od první poloviny 5. století př. n. l. v Řecku. Jednalo se o typ, kde nohy byly vyráběny na soustruhu a na bočních (kratších) stranách mohlo být jedno či dvě opěradla.<sup>116</sup> Z helénistické tradice vycházel nejen tvar ale i technologie a používané materiály. Nad svými předchůdci vynikala množstvím používaných vzácných materiálů a větší zdobností.<sup>117</sup> Uzpůsobené byly ale rozměry lehátek. V řeckých jídelnách bylo většinou lehátek pět a více, ale menších rozměrů<sup>118</sup> – určené pro jednoho až dva hosty a každé lehátko mělo svůj vlastní stolec.<sup>119</sup>

---

<sup>115</sup> Není zcela jisté, že se opravdu jednalo o stůl. Mohl by to být stojan s jiným účelem, který je ovšem proveden ve stejném stylu jako nohy stolu. Richter 1926, 139.

<sup>116</sup> Ransom 1905, 32.

<sup>117</sup> Ransom 1905, 54.

<sup>118</sup> Foss 1994, 91 uvádí velikost řeckých klinai 0,9m na šířku a 1,7-1,9m na délku.

<sup>119</sup> Dunbabin – Slater 2011, 441.

Nejčastěji používaným materiálem bylo dřevo. Používaly se různé druhy a u lepších lehátek se často jednalo o drahé a vzácné dřeviny ve formách dýhy.<sup>120</sup> Dřevěná lehátka v bohatších jídelnách měla části, které byly viditelné, zdobené bronzem a kostěnými aplikami. Právě ty jsou nejčastěji nalezenými částmi triklinií, ale velmi často jsou špatně rekonstruovány ne jako lehátka ale jako sedátka (tzv. *bisellia*).<sup>121</sup> Latinské označení lehátek v trikliniích bylo *lecti tricliniaries*. Podobně jako tomu bylo u stolů, i zde byly nohy zpevněny horizontálními příčkami. Zpravidla se jednalo o dva typy: zpevnění na kratších stranách dvěma širokými lištami na zemi, anebo lištami kolem dokola přibližně ve dvou třetinách výšky nohou.<sup>122</sup> Lehátka byla zakrytá barevnými a zdobnými přehozy často z drahých materiálů a pro větší pohodlí měli hosté k dispozici i polštáře například z hedvábí.<sup>123</sup> (Horatius, *Epod.* VIII, 16)

Lehátka v Pompejích byla v průměru kolem 2,4m dlouhá a 1,2m široká. Hodně triklinií uvnitř měřilo na šířku 3,6m, což vystačilo na umístění jednoho lehátka na délku a jednoho vedle něho na šířku. Uspořádání tedy bylo nepravidelné ale účinné. Pokud byla místnost užší, řešením bylo udělat ve zdi výklenek pro lehátko, jako například v Pompejích v Casa del Cinghiale (Obr. 33).<sup>124</sup> Tyto niky mohly mít tvar lehátek (jako na obrázku) nebo to byly jen prosté obdélníky.



**Obr. 33:** Výklenek pro lehátko, Casa del Cinghiale, Pompeje.

Foss rozlišuje dva typy lehátek v Pompejích na základě rozměrů získaných z měření jejich nik pro ně určených ve zdech jídelen. Skupinu „A“ tvoří lehátka kratší než 2,4m, která měla hodně proměnlivou šířku od 1m po 1,5m. Skupinu „B“ tvoří lehátka delší než 2,5m, která měla na šířku 1-1,3m. Uvádí také, že různě velká lehátka neměla

---

<sup>120</sup> Ransom 1905, 55.

<sup>121</sup> Richter 1926, 130.

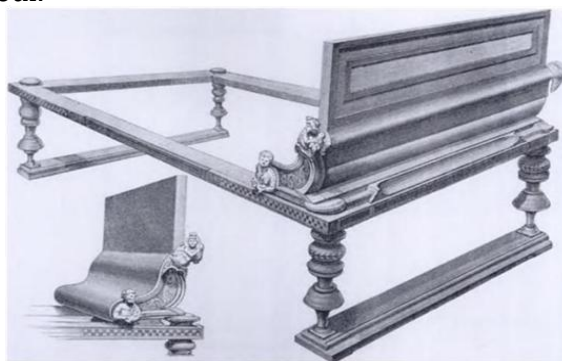
<sup>122</sup> Richter 1926, 131.

<sup>123</sup> Mols 2007-2008, 150.

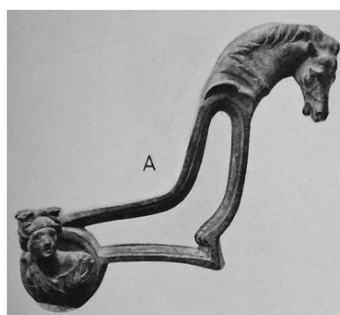
<sup>124</sup> Mols 2007-2008, 155.

žádný konkrétně prokazatelný vztah k rozměrům jídelen a že se patrně jednalo pouze o dva různé typy velikostí.<sup>125</sup>

Opěrátko (lat. *fulcra*) na kratších stranách se u triklinií vyskytovala jen na bočních lehátkách a to pouze jedno *fulcrum* na jednom lehátku (na té straně, která byla směrem dopředu). To je také hlavním rozdílem oproti lehátkům na spaní, která se rekonstruují se dvěma či třemi opěradly. Středové lehátko bylo zcela bez opěradel. Funkce byla jednoduchá – zabránit matracím na lehátkách ujíždět. Nalezneme je jak na dřevěném nábytku tak na zděných trikliniích, tak jako např. v Casa del Cryptoportico v Pompejích (Obr. 34). U dřevěných lehátek byla opěrátko nejčastěji zdobena bronzovými aplikami esovitého prohnutí – tedy podoba přejatá už z řeckého prostředí. V horní části byly nejčastěji koňské hlavy a v dolní byly rozetky, medailony a lidské busty.<sup>126</sup> Hyginus popisuje lehátka zdobená hlavami oslů a kolem zdobení v podobě úponků vinné révy. (Hyginus, *Fab.* 274) Postupně se projevovала snaha dělat opěradla vyšší a příkřejší než bylo běžné u Řeků.<sup>127</sup> Fulcrum na obrázku Obr. 35 pochází z 1. století n. l.. Napříč od vršku hlavy koně k vnějšímu okraji busty Artemidy měřilo 28cm. Vnitřek byl původně zdobený stříbrem a mědí.<sup>128</sup>



**Obr. 34:** Rekonstrukce lehátka s detailem *fulcra*, Pompeje.



**Obr. 35:** Bronzové kování fulcra.

<sup>125</sup> Foss 1994, 111.

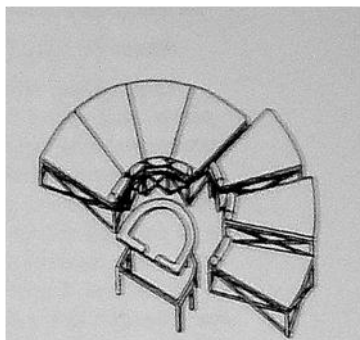
<sup>126</sup> Richter 1926, 130.

<sup>127</sup> Ransom 1905, 33.

<sup>128</sup> Ransom 1905, 99.

Stejně jako u lehátek dřevěných i u zděných byla pro pohodlí přidána matrace a polštáře v Římě nejčastěji plněné peřím.<sup>129</sup> Pro lepší a vzhlednější dojem byly přidány přehozy z luxusních a barevných látek.<sup>130</sup> Zděná lehátka (jak v trikliniích tak ve stibadiích) měla oproti přenosným velkou výhodu v náklonu. Často se setkáváme s podobou, kde byla plocha pro ležení nakloněná a přirozeně pomáhala hostům mít hlavu výše než nohy. Muselo to být i příjemnější, protože takto na opěrné ruce spočívala menší váha. Další výhodou byla římsa lemující přední části lehátek, která mohla sloužit pro odkládání pohárů a drobnějších misek či talířků.<sup>131</sup>

O konkrétní podobě stibadií nemáme tak dobrou představu. Dochovalo se jen málo zděných příkladů. Mezi ně patří to ve vile Faragola a v El Ruedu, obě byla již popsána v kapitole o stibadiích (viz strana 32). Žádný z autorů, ze kterých tato práce vychází, nepopisuje dochované dřevěné stibadium. Na základě mozaikových znaků a dochovaných pramenů písemných a ikonografických, lze vytvořit pravděpodobnou rekonstrukci, jako je ta na obrázku Obr. 36. Podobně jako u triklinií se jednalo o lehátko se čtyřmi nohami, které byly navzájem spojené podpěrami. Celkový tvar lehátek byl ovšem uzpůsoben tak, aby po spojení vytvořily půlkruh. Pro větší komfort byly i zde používány matrace. Na základě dochované ikonografie se polštář pro podepření ruky rekonstruuje jako dlouhý válec stočený do půlkruhu podél vnitřní strany lehátka.



**Obr. 36:** Rekonstrukce stibadia podle mozaiky z vily sokolníka v Argu.

---

<sup>129</sup> Ransom 1905, 70.

<sup>130</sup> Ransom 1905, 66.

<sup>131</sup> Foss 1994, 114.

### 3 Výzdoba

Výzdoba jídelen měla udělat dojem na hosty a nepochybně i podnítit konverzaci při hostinách. V neposlední řadě vytvořit příjemné prostředí, které by bylo potěchou pro oko.<sup>132</sup>

Typická výzdoba jídelen sestávala ze štukové výzdoby, malovaných stěn a stropu, mozaikových, mramorových a cocciopestových podlah. V bohatších domech a vilách se nacházela luxusněji provedená výzdoba. Mozaiky byly detailně provedené v nejlepší tehdy známé technice, ve složitých vzorech, fresky měly velká výzdobná pole a byly používány i vzácné pigmenty na barvy.<sup>133</sup> V luxusních jídelnách byly časté velké panely s mytologickými scénami. Výzdoba sloužila jako námět ke konverzaci mezi přítomnými hosty a poukazovala na bohatství majitele a zároveň na jeho vzdělání a filosofii.<sup>134</sup>

#### 3.1 Nástěnné malířství

Fresky v Pompejích byly provedeny ve všech čtyřech pompejských stylech (většina ve třetím a čtvrtém). Mezi nejoblíbenější motivy patřily scénky s Erótky, mytologické náměty (především Dionýsos s družinou), tančící dívky, krajina a přímořské scény, bankety, ptáci a nádoby.<sup>135</sup> Clarke popisuje, že v místnostech jako byly jídelny, byly dekorace složité a vyžadovaly, aby jim hosté věnovali pozornost, což nebyl problém, neboť zde trávili mnoho hodin.<sup>136</sup> Nejčastěji se vyskytovaly barvy černá (na nejspodnější panel), červená (na středovou část) a bílá (na nejhornější pruh). Ostatní barvy jako hnědá, fialová, zelená a modrá byly používány na zdobné okraje a na dekorované panely. Jako příklad uvedu triklinium v Casa del Sacerdos Amandus z Pompejí. Na obrázku Obr. 37 je nejnižší panel černý a nezdobený (pokud si tam představíme lehátka s přehozy, je patrné, že z této části malby hosté nic neviděli). Největší je střední část tvořená obdélnými červenými panely s černým lemováním, navzájem od sebe oddělených kandelábrů. Ve středu severní zdi (na obrázku) se nacházel dekorativní panel zobrazující Herakla v zahradě Hesperidek. Na východní straně byl výjev Daidala a Ikara a na západní

---

<sup>132</sup> Foss 1994, 150

<sup>133</sup> Wallace-Hadrill 1994, 143-174.

<sup>134</sup> Clarke 1991, 173.

<sup>135</sup> Foss 1994, 150-152.

<sup>136</sup> Clarke 1991, 16.



Perseus a Andromeda. Nad středovým pásem byl bílý pruh zdobený střídajícími se čtverci a medailony. Úplně nejvyšší panel byl žlutý.



**Obr. 37:** Severní zeď triklinia v Casa del Sacerdos Amandus, Pompeje.

U jídelen se můžeme setkat s rozlišením místa pro triklinium a místa pro obsluhu a zábavu odrážejícím se i v malbách zdí. Místnost byla jasně rozdělena do dvou částí, kde každá měla zcela odlišnou nástěnnou výzdobu. Tato móda se projevovala především v období druhého pompejského stylu (asi 80 – 15 př. n. l.) a zcela mizí se čtvrtým stylem (asi 45-79 n. l.). Výjimkou nebyla ani různá výška stropů či celkově jejich konstrukce (rovný vs. zaklenutý).<sup>137</sup>

Ani Vitruvius nevynechal rady ohledně vhodné dekorace jídelen. Podle něho by v zimních jídelnách měly být stěny hladké a v tmavých barvách, protože kvalitní dekorace by byla zanesena sazemi z lamp a ohřívačů. (Vitruvius VII, 3.4-4.4)

Zobrazení banquetů na nástěnném malířství (dochovaném především v Pompejích a Herculaneu) bylo běžné už v etruském prostředí a slouží nám jako jeden z hlavních pramenů pro bližší poznání průběhu hostin a především konkrétní podoby jídelen. Často byl velmi detailně zobrazován nábytek (jak je popsáno v následující kapitole). Scény se od sebe liší – mohou zobrazovat hostinu jako celek, jednotlivé účastníky, nebo detaily související s hodováním (například jídlo a pití, nádobí atd.). V římském umění si lze všimnout, že na rozdíl od písemných pramenů v ikonografii chybí motiv císaře účastnícího se banquetů. Podobně se moc často nevyskytují hostiny bohů.<sup>138</sup> Nejběžnější kontext nálezů takovýchto maleb z etruského prostředí a za období republiky jsou malované hrobky jako například z Tarquinií hrobka leopardů datovaná do 5. století n. l.. V takto raných obdobích se ale spíše jedná o zobrazení řecké tradice symposií. I většina

<sup>137</sup> Foss 1994, 106 – 107.

<sup>138</sup> Dunbabin 2003, 5-8.

fresek z Pompejí a Herculanea z 1. století př. n. l. zobrazovala hosty (nejčastěji ležícího muže a vedle něj sedící ženu) při pití (viz Obr. 29). V těchto případech nebyly žádné stopy po stolování a jídle. Můžeme tedy konstatovat, že rané římské zobrazení banketů vycházelo z helénistické tradice a neodráželo skutečné praktiky (protože z písemných pramenů vyplývá, že již v této době byla večeře důležitější než následné popíjení). Nicméně nábytek, používané nádobí a celková podoba jídelen byla v jasně římském provedení (tedy s výjimkou počtu strávníků – jak bylo již uvedeno, nejčastěji to byl jeden muž a jedna žena na společném lehátku). V pozdní době římské byly scény s hostinami skutečně zaměřené na konzumaci jídla, které bylo pečlivě zdůrazněno. U scén ze stibadií byl zcela běžně stůl namalovaný ve špatné perspektivě. Zatímco lehátka a zobrazení lidé (strávníci, otroci i lidé zprostředkovávající zábavu) byli zobrazeni jakoby z pohledu od vstupu do jídelny, horní deska stolu byla provedená v pohledu kolmo ze shora. Ačkoli je to v reálu neproveditelné, byl to jediný způsob umožňující malíři zobrazit jídlo na talířích. Velmi častým motivem je velká ryba na tácu uprostřed.<sup>139</sup>

### 3.2 Mozaiky

Typickými formami mozaikových podlah v trikliniích byly:

1. Tvar  $\Pi$ , kde byl obdélný panel uprostřed (na volném místě mezi lehátky) po třech stranách lemován širokým pásem s prostším (často jen geometrickým) motivem. Právě v těchto místech se naházela lehátka, a tak bylo zbytečné zde mít zdobnější, a dražší, provedení neboť by bylo zakryto pod lehátky.
2. Kombinace tvarů  $\Pi$  + T. Stejně jako v předešlém uspořádání sloužilo jednodušší  $\Pi$  jako vymezení prostoru pro lehátka. Místo mezi nimi (*emblema*) bylo opět kvalitněji provedeno a v bohatých vilách zdobeno složitými figurálními scénami. U této formy na něj ale navazoval další kolmý pás také s bohatou dekorací.<sup>140</sup> Tato mozaika je vidět na plánu Sollertiana Domu v Thysdru (Obr. 9).

---

<sup>139</sup> Hudson 2010, 664-665.

<sup>140</sup> Dunbabin 1991, 125-126.

Tyto dvě formy byly pro jídelní prostory charakteristické a lze je nalézt po celém impériu. Emblemata byla v bohatých domech provedena technikou *opus sectile*, tesserkovou mozaikou (v nejluxusnějších případech technikou *opus vermiculatum*).<sup>141</sup> Ovšem samotné emblema na podlaze nelze brát jako důkaz, že se jednalo o jídelnu, neboť středový panel na mozaikách byl běžným jevem i v ložnicích a dalších místnostech.<sup>142</sup> Další otázkou je, jak tento centrální panel (připomínající koberec ve středu místnosti) působil přímo při jídle, když byl z části zakryt stolem. Zřejmě se jeho celý motiv hostům odkryl až po tom, co dojedli a stůl byl odnesen pryč.<sup>143</sup>

Obdobná je situace i u stibadií. Je zde místo pro polokruhové lehátko vyznačeno mozaikou ve tvaru písmene D a to jak v pravoúhlých místnostech, tak v jídelnách zakončených apsidou. I zde byla mozaika zakryta lehátkem, a tak nebyla tak kvalitní a detailní jako hlavní výzdobné pole (čtvercové nebo obdélné) nacházející se před lehátkem. Toto uzpůsobení je vidět na plánu vily v Desenzanu del Garda (Obr. 24).

Podobně jako triklinium bylo i řecké andron v luxusních domech jasně vymezené svým půdorysem a dekorací podlahy. Obdélné i čtvercové jídelny měly (alespoň v bohatých domech) uzpůsobenou mozaikovou výzdobu v několika panelech. Jedním býval jakýsi práh – tedy užší zdobený pruh v místě dveří. Na něj velmi často navazovalo další výzdobné pole – jakoby rohožka. Hlavní dekorativní prvek se nacházel ve středu místnosti a svou dekorací a polohou může připomínat koberec. Toto uspořádání nechalo pás podél zdí, většinou zhotovený méně detailní technikou či zcela bez dekorace. Právě zde stála lehátka. Dalším charakteristickým prvkem pro jídelny byl fakt, že vstup do nich byl vychýlený oproti středu místnosti. To mělo prostý důvod – na jedné straně tak vzniklo více místa a bylo tam možné umístit další lehátko. Různě velké jídelny identifikovatelné podle mozaik jsou například v Eretrii (dům mozaik), Olynthu (dům komedianta), Vergině, Pelle, Korinthu a především na Délu. Mezi další prvky, které poukazují na to, že se jednalo o jídelní prostory, patří i niky pro lehátka, stopy příslušného nábytku na vyvýšených platformách podél zdí a v neposlední řadě i samotné kamenné stoly a lehátka.<sup>144</sup>

---

<sup>141</sup> Foss 1994, 152-153. V italském prostředí se vysoce kvalitní emblemata zhotovená technikou *opus vermiculatum* vyskytují od 2. století př. n. l. Christensen 2006, 22.

<sup>142</sup> Foss 1994, 107.

<sup>143</sup> Mols 2007-2008, 157.

<sup>144</sup> Dunbabin 1991, 121-122.

## 4 Hostiny v Římském světě

*Convivia*<sup>145</sup> měla jednu z nejdůležitějších společenských rolí v římském světě. Pokud někdo totiž přijel navštívit bohatého Římana do jeho vily, hlavní událostí bylo právě stolování. Hrál zásadní roli ve vztazích elity s rodinnými příslušníky, přáteli, stoupenci i mezi nimi samotnými. Díky formálním banquetům si římská elita udržovala a zlepšovala své sociální postavení. Byla to také příležitost pochlubit se svými úspěchy a majetkem.<sup>146</sup> O důležitosti těchto akcí vypovídají mnohé písemné i ikonografické prameny, nemluvě o samotných archeologických nálezech jídelen, kde se vše odehrávalo. Na druhé straně máme jen velmi omezenou představu o tom, jak probíhaly běžné rodinné večeře.<sup>147</sup>

Oproti řeckým praktikám se ženy v římském světě formálních banquetů účastnit mohly. Některé prameny zmiňují, že bylo nemyslitelné, aby se žena na banquetu připojila k mužům na lehátku ve stejné pozici, avšak pramenů, jež popisují opak, je mnohem více.<sup>148</sup> Dalším rozdílem proti řecké tradici je sloučení večeří s popíjením. V Řecku se jednalo o dvě různé události, *symposium* bylo samostatnou akcí. Římané si vychutnávání jídla a pití spojili do jednoho večera.<sup>149</sup>

### 4.1 Průběh hostin

Hostiny byly hlavní událostí a zábavou hostů a vyvrcholením jejich návštěv ve vilách. Přes den měli bezpochyby i mnohé jiné aktivity, které se lišily podle toho, co nabízela sama vila a její okolí. Oblíbené byly lovy, návštěvy a relaxace v místních lázních, předcítání a řečnictví. Vily bohatých aristokratických rodin na konci 4. století n. l. neustále překypovaly hosty.<sup>150</sup>

---

<sup>145</sup> Z lat. *convivium*, n. – doslova znamená „žít společně“. Pod tímto pojmem si můžeme představit veselí a pohostinnost společně s konzumací jídla a pití.

<sup>146</sup> Veen 2003, 413-414.

<sup>147</sup> Dunbabin 2003, 2.

<sup>148</sup> Mols 2007-2008, 159.

<sup>149</sup> <http://blogs.getty.edu/iris/reclining-and-dining-and-drinking-in-ancient-rome/> (ke dni 5.5.2014).

<sup>150</sup> Rossiter 1991, 199.

Začínalo se v polovině odpoledne a hostiny mohly trvat až do noci. Úspěch hostiny závisel hned na několika faktorech. Nepochybně to byla kvalita a rozmanitost samotného jídla a pití, ale mezi další důležité faktory patřila i kvalita ostatních služeb (jako servírování a zábava). Důraz byl kladen i na nápadité architektonické řešení jídelen a jejich okolí a vhodná výzdoba. A v neposlední řadě i příjemná společnost. To vše bylo pochopitelně bráno v úvahu jak ve městských a příměstských vilách tak ve venkovských sídlech. Zdá se, že majitelé vil na venkově měli výhodu především v tom, že mohli poskytnout příjemnější prostředí.<sup>151</sup>

Jak hostina vypadala, se dozvídáme z mnohých pramenů. Tak třeba Sidonius Apollinaris<sup>152</sup> podrobně popisuje návštěvu svého přítele v jeho vile nedaleko Nîmes v jižní Galii.<sup>153</sup> Spíše než o vlastní architektuře píše o aktivitách, kterých se zúčastnil. Před jídlem se hosté shromáždili v knihovně, která byla dostatečně prostorná na to, aby se zde mohli všichni pohodlně usadit. Někteří z přítomných diskutovali, jiní se oddávali stolním hrám. Takto trávili čas do té doby, než přišel otrok a oznámil, že jídlo je hotové. Poté se hosté odebrali do jídelny.<sup>154</sup>

Obdobný je popis Macrobiův. (Macrobius *Saturn.* I, 6.1) Při oslavách Saturnálií se před samotnou hostinou sešlo v Římě v domě bohatého aristokrata všech dvanáct hostů v místnosti podle popisu identifikované jako knihovna. Několik hodin zde hosté debatovali a hráli v kostky a dámu. Tato zábava byla opět přerušena otrokovým oznámením, že je jídlo připraveno a pozváním ke stolu.<sup>155</sup>

Oba popisy pocházejí z 5. století n. l. a oba popisují totožný průběh – nejprve přijetí hostů a zábavu konanou v knihovně a následně společné hodování v trikliniu. Tomuto průběhu nasvědčují i archeologické nálezy z výzkumů římských vil (nejvíce je to patrné za pozdního císařství, kdy se móda velkých formálních banquetů nejvíce odrážela i na architektonické podobě). Často můžeme identifikovat dvě rozlehlé a bohatě zdobené místnosti, určené pro konání veřejných hostin. Nelze ale konstatovat, že to byly výhradně knihovna a jídelna. Předpokládá se, že místnosti sloužily různým účelům podle

---

<sup>151</sup> Dunbabin 1996, 66.

<sup>152</sup> Žil v polovině 5. století n. l..

<sup>153</sup> V jeho dopisech nalezneme i další popisy luxusních vil, které byly starým rodinným dědictvím a snad pocházely z bohatších let 4. století n. l.. Šlo i o jeho vilu v Avitacu v dnešní Francii.

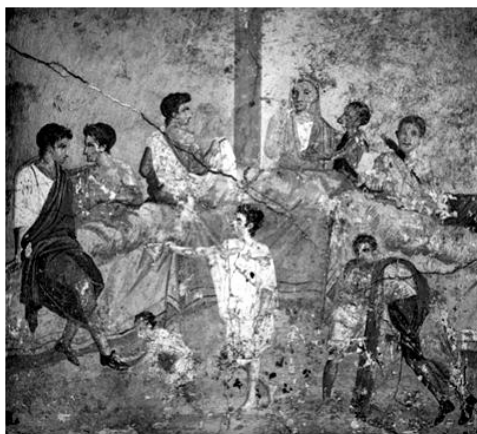
<sup>154</sup> Rossiter 1991, 200-201.

<sup>155</sup> Rossiter 1991, 201.

konkrétních potřeb. To, co jednou sloužilo jako přijímací sál pro hosty, mohlo mít druhý den funkci jídelny a jindy zase místnosti pro úřední záležitosti.<sup>156</sup>

Pozvánky pro hosty a zasedací pořádek měl na starosti *vocator*. D'Arms se domnívá, že tento otrok měl za úkol i dohled nad veškerým personálem při hostinách.<sup>157</sup>

Během večeře hrála důležitou roli i početná obsluha (lat. *minister, exoletus*).<sup>158</sup> Hlavním úkolem bylo servírovat hostům pokrmy a dolévat víno. Vzhledem k tomu, jak malé stoly byly, obsluha musela být neustále ve střehu, aby stihla doplňovat jídlo a aby hostům nic nechybělo.<sup>159</sup> Jiným řešením mohlo být obstarání tolika otroků, aby hostům donášeli jídlo na talířích a na stole bylo pouze místo na odkládání pohárů. Na starost měli i mísy s vodou, aby si hosté mohli umýt ruce, a zajištění dostatečného osvětlení, pokud se hostina protáhla do noci.<sup>160</sup> Otroci museli pomáhat hostům se vším, co bylo zrovna potřeba - ať už to bylo odhánění dotěrných much ratolestí, nebo masírování nohou.<sup>161</sup> Nástěnná malba z Casa del Triclinio v Pompejích zobrazuje některé, z našeho pohledu nezvyklé, povinnosti otroka na hostině (Obr. 38). Scéna se odehrává v trikliniu a na pozadí si můžeme všimnout několika strážníků, jak leží na lehátku s látkovým přehozem a snad diskutují. Na levém okraji je zobrazen mladík opírající se o lehátko a před ním se sklání jeden z otroků a pomáhá mu zout si boty,<sup>162</sup> další mu podává pohár s pitím. Na druhé straně scény sluha podepírá jiného muže, který uprostřed jídelny zvrací.<sup>163</sup>



**Obr. 38:** Nástěnná malba z Casa del Triclinio, Pompeje.

<sup>156</sup> Rossiter 1991, 201-202.

<sup>157</sup> D'Arms 1991, 172.

<sup>158</sup> D'Arms 1991, 172. Podle Pecka byl otrok dohlížečící na veškeré dění označován pojmen *tricliniarcha*. Peck 1898, „triclinium“.

<sup>159</sup> Mols 2007-2008, 158.

<sup>160</sup> Rossiter 1991, 203.

<sup>161</sup> D'Arms 1991, 172.

<sup>162</sup> Podobnou scénu popisuje i Plautus (Plautus, *Truc.*, II, 4).

<sup>163</sup> Dunbabin 1991, 133.

Římská *convivia* měla bezpochyby svoji vlastní etiku. Pokud se někomu dostalo pozvání na formální banket s vybranou společností, očekávalo se od něho, že se bude vhodně chovat. To zajisté nebyl problém pro bohaté aristokraty, kteří byli zvyklí se těchto akcí účastnit, na druhou stranu lidé, kteří dostali pozvání jen výjimečně, mohli svým chováním zapříčinit to, že se jim této výsady již více nedostalo.<sup>164</sup> Tak jako popisuje *Martialis*<sup>165</sup> jistého *Santru*, muže, který zoufale toužil po pozvání na hostinu. Když se mu naskytla příležitost, znechutil ostatní hosty tím, že moc jedl a snažil se zbytky jídla odnést v ubrousku. (*Martialis VII, 20*) Podobně narušil klidný průběh hostiny příchod *Euangelův* jehož „slova byla jízlivá, jazyk ostrý a nestoudně kousavý“. (*Macrobius Saturn. I, 7.1*) Další nevhodné praktiky jak hostitele, tak služebnictva popisuje *Cicero*. (*Cicero, In Pisonem 27.67*) Naopak o vhodných kandidátech a jejich kladných vlastnostech se dočteme u *Macrobia*. Mezi vyzdvihované vlastnosti řadí vybranost zvyků, moudrost, vzdělanost v daném oboru a dobré řečnické schopnosti. (*Macrobius Saturn. I, 5.4*)

Nápisy na stěnách *triklinia* v *Casa del Moralista* v *Pompejích* naznačují pravidla pro klidný průběh hostiny daná hostitelem:

1. Dovol otroku omýt vodou tvé nohy a osušit je; umožni mu přikrýt lehátko plátnem; buď opatrný na naše přehozy.
2. Zdrž se vyzývavých a svůdných pohledů na manželku jiného muže a slušnost necht' v tvých promluvách převáží.
3. Užívej krásných slov a vyvaruj se nepříjemných hádek, jinak odeber se zpět do svého domu.<sup>166</sup>

Na druhou stranu máme z pramenů doklady o přípustných způsobech, jež jsou v dnešní době zcela nemyslitelné. Jako například močení na veřejnosti a otroky vyvolané úmyslné zvracení<sup>167</sup> nebo odhazování zbytků jídla přímo na zem. Že se tomu tak skutečně dělo dokazují mnohé malby a mozaiky. Tzv. „neuklizená podlaha“ se nacházela například v Římě na *Aventinu*. Autorem byl *Herakleitos* a mozaika je datovaná do 2. století n. l. Toto byla jen jedna z kopií originálu jež pocházel z *Pergamu*. Původním

---

<sup>164</sup> Foss 1994, 23.

<sup>165</sup> Římský básník původem z Hispánie. Žil mezi lety přibližně 40-102 n. l.).

<sup>166</sup> *Abluat unda pedes puer ed detergeat udos, mappa torum velet, lintea nostra cave. Lascivos vultus et blandos aufert ocellos coniuge ab alterius, sit tibi in ore pudor. Utere blanditiis odiosaue iurgia differ si potes aut gressus ad tua tecta refer.* Přeloženo z angličtiny podle Foss 1994, 23.

<sup>167</sup> Foss 1994, 24-25.

autorem byl Sosos. Zobrazené tu jsou nejedlé části pokrmů (skořápky, kosti, pecky, klepeta) a zbytky jídla poházené po podlaze.<sup>168</sup>



**Obr. 39:** Tzv. neuklizená podlaha, Řím.

#### 4.1.1 Zábava

Program pro pobavení hostů během stolování byl důležitou součástí convivií. V tomto ohledu se představivosti meze nekladly. Mezi nejčastější patřil hudební doprovod (hra na lyru, flétnu, vodní varhany) a zpěv, a také tanec. (Livius XXXIX, 6) Klidněji založení lidé dávali patrně přednost recitaci, poezii, pantomimě nebo volně probíhající konverzaci hostů. Živější představení zahrnovala tanečnický, akrobaty, divadelní představení a ukázky gladiátorských zápasů.

Rozmanitost zábavných programů barvitě popisují antické prameny, je ale třeba vzít v úvahu, že se jedná o subjektivní popisy, které často přehánějí. V jednom se ale autoři shodují a to sice že nápaditá až marnivá zábava byla společností žádána ve všech obdobích od pozdní republiky až do 5. století n. l. nejenom v Římě, ale i v Řecku a provinciích (kam až sahal vliv Říma).<sup>169</sup>

## 4.2 Pozice těla

Už od 7. století př. n. l. v Řecku lidé k jídlům ulehávali na lehátka. Mols uvádí, že se jednalo původně o orientální vliv. Králů ležících u jídel si můžeme všimnout u asyrských

---

<sup>168</sup> Politt 1986, 222.

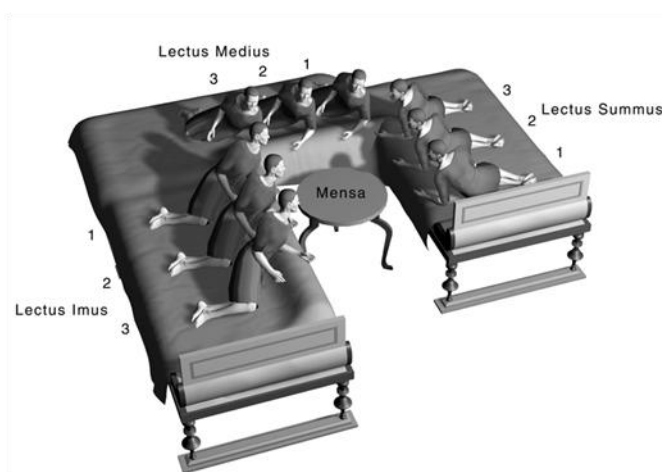
<sup>169</sup> Dunbabin 1996, 66-67.



reliéfů.<sup>170</sup> Zpočátku byla tato pozice výhradou mužské elity na bohatých hostinách v řeckém *andron*. Postupně byl tento zvyk přejat Etrusky a Římany.<sup>171</sup>

Na Italský poloostrov se ležící pozice dostala relativně brzy díky koloniím ve Velkém Řecku a díky Etruskům. Zanedlouho se tato pozice stala charakteristickou pro etruskou a římskou elitu při formálních hostinách a zůstala v oblibě i u Římanů až do 6. století n. l..<sup>172</sup> Pro tuto specifickou pozici v polo-leže u jídla byl v latině používán výraz *accubatio*.<sup>173</sup>

Existuje poměrně málo literárních pramenů, které by popisovaly, jak přesně hosté leželi na lehátkách. Za to v ikonografii je toto zobrazení běžné. Popisy máme od dvou autorů z 2. století n. l. – Lucius Apuleius a Plútarchos.<sup>174</sup> Z několika málo zmínek a z ikonografie ale vyplývá, že vhodná pozice pro takovéto hostiny byla částečně vleže na levém boku, kdy levá ruka byla podepřena polštářem a pravá ruka byla volná pro uchopení jídla a pití (Obr. 40). Tato pozice musela být poměrně nepříjemná pro leváky, kteří byli kvůli správné etiketě nuceni používat pravou ruku.<sup>175</sup> K jídlu jim stačila jedna ruka, neboť veškerý pokrm byl dopředu nakrájený otroky pracujícími v kuchyni.<sup>176</sup>



**Obr. 40:** Rekonstrukce triklinia během hostiny.

<sup>170</sup> Viz Mols 2007-2008, 153, fig. 13. Král Ašurbanipal s manželkou při banketu.

<sup>171</sup> Mols 2007-2008, 153; Wilkins 2003, 162.

<sup>172</sup> Foss 1994, 91; Mols 2007-2008, 153.

<sup>173</sup> Peck 1898, „*accubatio*“.

<sup>174</sup> Mols 2007-2008, 157.

<sup>175</sup> Mols 2007-2008, 158.

<sup>176</sup> Foss 1994, 20.

## Závěr

Hostiny byly v římském světě jednou z nejdůležitějších společenských událostí. Především, jak dokazují mnohé prameny, hrály podstatnou roli ve vztazích bohaté elity. Luxusním uspořádáním a vybavením ukazovala hostům své bohatství, vkus a sociální postavení. Formální bankety ve společnosti římské smetánky byly nepochybně výsadou jen pro některé občany. Měly vlastní etiketu a kdokoli se projevil jako nevhodný společník při stolování, nebyl již vícekrát pozván. Zatímco majitelé větších vil si mohli dovolit velkolepé soukromé bankety, v menších domácnostech se odehrávaly skromnější veřejné hostiny.

Ačkoli by se chvílemi mohlo zdát, že byly bankety prostým vizuálním potěšením ve spojení s prostou fyziologickou potřebou těla, ve skutečnosti se jednalo o skutečné potěšení všech smyslů. Vřelá konverzace a zvuk hudby či zpěv ptáků společně s vůní jídla, příjemným letním vánkem nebo zajištěním teplého místa v zimě a v neposlední řadě i kulturní potěcha z výzdoby a zábavy a krása okolní přírody byly opravdovou potěchou pro všechny smysly. S postupem času vzrůstala potřeba honosnějšího uspořádání. Jídelny se staly rozlehlými bohatě zdobenými sály, které byly schopny pojmout velké množství hostů, otroků a umělců poskytujících zábavu. Přesto nezmizela snaha začlenit i přírodní faktory. Ve vilách na venkově byl kladen důraz na výhled do okolí. V písemných pramenech lze najít nejednu zmínku o krásném výhledu z jídelny na jezera, moře nebo hory. Tam, kde prostředí nebo uspořádání vily nedovolilo takovýto výhled ven, byly jídelny velmi často orientovány do zahrad v peristylech. Mnohdy se v jídelnách nacházely vodní prvky. Nejčastěji se jednalo o bazénky a fontánky, někdy chrlící vodu přímo z lehátek. Dokonalou syntézou s přírodou byla venkovní uspořádání, kde strávníci hodovali pod širým nebem v rozlehlých zahradách, vinicích a jeskyních. Na důležitost jídelen poukazuje i jejich výzdoba. Vnitřní triklinia a stibadia měla zdi zdobené freskami a pokud byla lehátka zděná, byla také malovaná. Lehátka ze dřeva či jiných materiálů byla doplněna o menší zdobné prvky z drahých materiálů a jejich jiné části byly překryty zdobenými přehozy. Podlahy zdobily mozaiky s geometrickými i figurálními scénami mnohdy velice detailně provedenými. Venkovní uspořádání jídelen bylo často doprovázeno různě velkými bazény a fontánami. V zahradách stály sochy a zdi byly malované.

Prameny poskytují mnohé důkazy o různých aspektech římských hostin. Literární prameny popisují prostory, ve kterých bohatí Římané pořádali bankety pro své přátele a společníky, průběh hostin a zábavu. Hmotné pozůstatky vypovídají o architektonickém uspořádání, vybavení nábytkem a používaném náčiní. Mnoho ikonografických pramenů zobrazuje scény ze stolování římské smetánky. Aby bylo možné poskytnout ucelenější obraz o sociálních a kulturních souvislostech, je zapotřebí zkombinovat jednotlivé poznatky ze všech pramenů.

# Literatura

## Sekundární prameny

- Aldrich, H. 1818: *The Elements of Civil Architecture, According to Vitruvius and Other Ancients, and the Most Approved Practice of Modern Authors Especially Palladio*. Oxford.
- Bek, L. 1983: "Questiones convivales. The idea of the triclinium and the staging of convivial ceremony from Rome to Byzantium", *Analecta Romana Instituti Danici* (12), 81–107.
- Ben Abed-Ben Khader, A. 2006: *Stories in Stone: Conserving Mosaics of Roman Africa. Masterpieces from the National Museums of Tunisia*. Los Angeles.
- Blanchard-Lemée, M. 1998: Dans les jardins de Djemila, *Antiquités africaines* 34, 185–197.
- Clarke, J. R. 1991: *The houses of Roman Italy, 100 B.C.-A.D. 250*, Berkeley.
- Dunbabin, K. M. D. 1991: Triclinium and Stibadium, 121–148. In W. J. Slater, (ed.), *Dining in a Classical Context*. Michigan.
- Dunbabin, K. M. D. 1996: Convivial Spaces: Dining and Entertainment in the Roman Villa, *Journal of Roman Archaeology* 9, 66–80.
- Dunbabin, K. M. D. 2003: *The Roman Banquet: Images of Conviviality*. Cambridge.
- Dunbabin, K. M. D. – Slater, W. J. 2011: Roman dining. 438–467. In Peachin, M. (ed.) 2011: *The Oxford Handbook of Social Relations in the Roman World*. Oxford.
- D'Arms, J. H. 1991: Slaves at Roman Convivia, 171–183. In W. J. Slater, (ed.), *Dining in a Classical Context*. Michigan.
- Foss, P. W. 1994: *Kitchens and dining rooms at Pompeii: the spatial and social relationship of cooking to eating in the Roman household*. Michigan.
- Gil, D.V. – Diaz-Pines, J.R.C. 1995: The Roman villa of El Ruedo. *Journal of Roman Archaeology* 8, 121–151.

- Hemsoll, D. 1989: Reconstructing the Octagonal Dining Room of Nero's Golden House. *Architectural History*, 32, 1–17.
- Hudson, N. F. 2010: Changing Places: The Archaeology of the Roman „Convivium“. *American Journal of Archaeology*, 114/4, 663–695.
- Mols, S. 2007-2008: Ancient roman household furniture and its use: from Herculaneum to the Rhine, *Anales de prehistoria y arqueología*, 23-24, 145–160
- Peck, H. T. 1989: *Harpers Dictionary of Classical Antiquities*. New York.
- Pollitt, J.J. 1986: *Art in the Hellenistic age*. Cambridge.
- Ransom, C. L. 1905: *Couches and Beds of the Greeks Etruscans and Romans*, Chicago.
- Richter, G. M. A. 1926: *Ancient Furniture: A History of Greek, Etruscan and Roman furniture*. Oxford.
- Rossiter, J. 1991: Convivium and Villa in Late Antiquity, 199–213. In W. J. Slater (ed.), *Dining in a Classical Context*. Michigan.
- Smith, W. (ed.) 1890: *A Dictionary of Greek and Roman Antiquities*. Londýn.
- Souček, J. 2013: *Kupole v římské a raně byzantské architektuře*. Praha.
- Van der Veen, M. 2003: When Is Food a Luxury? *World Archaeology*, 34, 405–427.
- Volpe, G. - Turchiano, M. 2012: La villa tardoantica e l'abitato altomedievale di Faragola (Ascoli Satriano). *Mitteilungen des Deutschen Archäologischen Instituts, Römische Abteilung* 118, 455–491.
- Wallace-Hadrill, A. 1994: *Houses and Society in Pompeii and Herculaneum*. Princeton.
- Westgate, R. 2000: Pavimenta atque emblemata vermiculata: Regional Styles in Hellenistic Mosaic and the First Mosaics at Pompeii. *American Journal of Archaeology* 104/2, 255–275.
- Wilkins, J. 2003: Land and Sea: Italy and the Mediterranean in the Roman Discourse of Dining. *The American Journal of Philology*, 124/3 Special Issue: Roman Dining, 359–375.

## Antické prameny

Cicero, *In Pisonem* = Cicero: *In Pisonem*. Překl. C. D. Yonge, In: The Orations of Marcus Tullius Cicero. Vol. 3, Londýn 1891.

*Historia Augusta*. Loeb Classical Library 139. Překl. D. Magie. Vol. II. Harvard. 1924.

Horatius, *Epod.* = Horatius: *Epodon liber*. Překl. A. S. Kline. 2005. [online]

<<http://www.poetryintranslation.com/PITBR/Latin/HoraceEpodesAndCarmenSaeculare.htm>>

(získáno 7.7.2014)

Hyginus *Fabulae* = Hyginus: *Fabulae*. Eds: R. S. Smith, S. M. Trzaskoma. In: Apollodorus' Library and Hyginus' *Fabulae*. 2007.

Livius, *Ab Urbe cond.* = Livius: *Ab Urbe condita*. Překl. W. A. McDevitte. Londýn. 1850.

Macrobius, *Saturn.* = Macrobius: *Saturnalia*. Překl. J. Hlaváček, Poslední Římané. Praha. 2002.

Martialis, *Epigamm.* = Martialis: *Epigrammata*. Loeb Classical Library 95. Ed. a překl. D. R. S. Bailey. Vol. 2. Harvard. 1993.

Plautus, *Truc.* = Plautus: *Truculentus*. Překl. H. T. Riley. In: The Comedies of Plautus. London. 1912.

Plinius Mladší, *Ep.* = Plinius Mladší: *Epistulae*. Překl. L. Vidman. Antická knihovna 58. Praha. 1988.

Plinius Starší, *Natur. hist.* = Plinius Starší: *Naturalis historia*. Bohn's Classical Library. Překl. J. Bostock, H. T. Riley. Londýn. 1855.

Plútarchos, *Quaest. conviv.* = Plútarchos: *Quaestiones convivales*. Plutarch's Morals. Překl. W. W. Goodwin. Cambridge. 1874.

Varro, *Res Rust.* = Varro: *Res rusticae*. Loeb Classical Library 283. Překl. W. D. Hooper, H. B. Ash. Harvard. 1934.

*De lingua Lat.* = Varro: *De lingua Latina*. Loeb Classical Library 333. Překl. R. G. Kent, Vol. II. Harvard 1938.

Vitruvius, *De archit.* = Vitruvius: *Deset knih o architektuře*. Překl. A. Otoupalík. Antická knihovna 42. Praha. 2001.

### **Internetové odkazy:**

Allison, P. M.: Pompeian Households: An On-line Companion

<<http://www.stoa.org/projects/ph/home>>

získáno 20.6. 2014

Christensen, A. M. 2006: *From Palaces to Pompeii: The Architectural and Social Context of Hellenistic Floor Mosaics in the House of the Faun*.

<<http://diginole.lib.fsu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=2439&context=etd>>

získáno 1.6. 2014

<<http://www.pompeiiinpictures.com/pompeiiinpictures/index.htm>>

získáno 2.5. 2014

<<http://www.unipa.it/monumentodocumento/villadelcasale/>>

získáno 1.6. 2014

<<http://blogs.getty.edu/iris/reclining-and-dining-and-drinking-in-ancient-rome/>>

získáno 5.5. 2014

## Seznam ilustrací

Obr. 1: Přehled jednotlivých míst na trikliniu. Mols 2007-2008, Fig. 19.....	15
Obr. 2: a) Plán Casa del Centenario, Pompeje. b) Rekonstrukce výhledu z čestného místa na trikliniu - na plánu znázorněno šipkami. Clarke 1991, Fig. 6.....	15
Obr. 3: Plán části Casa del Moralista, Pompeje. <a href="http://www.pompeiiinpictures.com/pompeiiinpictures/R3/3%2004%2003%20p3_files/image008.jpg">http://www.pompeiiinpictures.com/pompeiiinpictures/R3/3%2004%2003%20p3_files/image008.jpg</a> (získáno 2.4. 2014) .....	16
Obr. 4: Triklinium z Casa del Moralista, Pompeje. <a href="http://www.pompeiiinpictures.com/pompeiiinpictures/R3/3%2004%2003%20plan.jpg">http://www.pompeiiinpictures.com/pompeiiinpictures/R3/3%2004%2003%20plan.jpg</a> (získáno 2.4. 2014).....	16
Obr. 5: Triklinium z Casa del Criptoportico, Pompeje. <a href="http://www.pompeiiinpictures.com/pompeiiinpictures/R1/1%2006%2002%20p2_files/image016.jpg">http://www.pompeiiinpictures.com/pompeiiinpictures/R1/1%2006%2002%20p2_files/image016.jpg</a> (získáno 2.4. 2014) .....	17
Obr. 6: Detail stolu z Casa del Criptoportico, Pompeje. <a href="http://www.pompeiiinpictures.com/pompeiiinpictures/R1/1%2006%2002%20p2_files/image017.jpg">http://www.pompeiiinpictures.com/pompeiiinpictures/R1/1%2006%2002%20p2_files/image017.jpg</a> (získáno 2.4. 2014) .....	17
Obr. 7: Část plánu Casa del Menandro. Triklinium je č. 18. <a href="http://www.stoa.org/projects/ph/house9.png">http://www.stoa.org/projects/ph/house9.png</a> (získáno 20.6. 2014) .....	18
Obr. 8: Plánek vily v Castoreale Terme, Sicílie. Dunbabin 1996, Fig.11.....	20
Obr. 9: Část plánu Sollertiana Domus, Tunisko. Dunbabin – Slater 2011, Fig. 21.3. ....	20
Obr. 10: Plán oktagonu z Domu Aurea, Řím. Hemsoll 1989, Fig.2. ....	21
Obr. 11: Triklinium z Casa dell'Efebo, Pompeje. Dunbabin 1991, Fig. 12. ....	23
Obr. 12: Plán části Diomédovy vily v Pompejích. <a href="https://lh3.googleusercontent.com/_TQGwJR7tPsk/TZys9zGXXfI/AAAAAAAAASiY/OvxzHo8aRNq/Villa%20of%20Diomedes%20-%20plan.jpg">https://lh3.googleusercontent.com/_TQGwJR7tPsk/TZys9zGXXfI/AAAAAAAAASiY/OvxzHo8aRNq/Villa%20of%20Diomedes%20-%20plan.jpg</a> (získáno 28.5. 2014).....	23
Obr. 13: Rekonstrukce Casa del Labirinto, Pompeje. Hemsoll 1989, Fig. 18. ....	25
Obr. 14: Část plánu vily v Settefinestre. <a href="http://www.virginia.edu/president/kenanscholarship/work/archive_files/penley_chiang/Images/Villa/V%20Settefinestre/V%20Settefinestre%20-%20Plan.gif">http://www.virginia.edu/president/kenanscholarship/work/archive_files/penley_chiang/Images/Villa/V%20Settefinestre/V%20Settefinestre%20-%20Plan.gif</a> (získáno 2.6. 2014).....	26
Obr. 15: Plán části Casa di Meleagro, Pompeje. <a href="http://www.romeinspompeii.net/Meleagro.jpg">http://www.romeinspompeii.net/Meleagro.jpg</a> (získáno 2.6. 2014).....	26
Obr. 16: Plán severní části vily v Oplontis. Kyzický sál je č.21. Triklinium č.14. <a href="http://www.indiana.edu/~leach/c409/net_id/oplontis/EL03_044.jpg">http://www.indiana.edu/~leach/c409/net_id/oplontis/EL03_044.jpg</a> (získáno 20.6. 2014).....	28
Obr. 17: Oecus tetrastylus z Casa delle Nozze d'Argento, Pompeje. <a href="http://www.pompeiiinpictures.com/pompeiiinpictures/R5/5%2002%20i%20p9_files/image006.jpg">http://www.pompeiiinpictures.com/pompeiiinpictures/R5/5%2002%20i%20p9_files/image006.jpg</a> (získáno 20.6. 2014) .....	29
Obr. 18: Zděné stibadium z vily Faragola, Apulie. Volpe – Turchiano 2012, Fig. 14. ....	30



Obr. 19: Poslední večeře, bazilika sv. Apolináře Nového, Ravena. <a href="http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/6/63/S._Apollinare_Nuovo_Last_Supper.jpg">http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/6/63/S._Apollinare_Nuovo_Last_Supper.jpg</a> (získáno 7.5. 2014) .....	30
Obr. 20: Mozaika s hostinou z vily del Tellaro, Sicílie. <a href="http://www.regione.sicilia.it/beniculturali/dirbenicult/info/news/immaginiNEWS/Banchetto.jpg">http://www.regione.sicilia.it/beniculturali/dirbenicult/info/news/immaginiNEWS/Banchetto.jpg</a> (získáno 6.7. 2014) .....	31
Obr. 21: Apsida Serapea, Hadriánova vila, Tivoli. Foto autor .....	32
Obr. 22: Zděné stibaduim a jeho rekonstrukce z vily Faragola, Apulie. <a href="http://www.archimagazine.com/mlongobardi4.jpg">http://www.archimagazine.com/mlongobardi4.jpg</a> (získáno 20.7. 2014) .....	33
Obr. 23: Plán vily v El Ruedu, Španělsko. Gil - Diaz-Pines 1995, Fig. 9.....	34
Obr. 24: Plán části vily v Desenzanu del Garda. Dunbabin 1996, Fig. 15.....	35
Obr. 25: Část plánu vily del Casale, Piazza Armerina, Sicílie. <a href="http://www.sunsealove.com/wp-content/uploads/2012/11/Villa-Romana-big.jpg">http://www.sunsealove.com/wp-content/uploads/2012/11/Villa-Romana-big.jpg</a> (získáno 2.4. 2014) .....	35
Obr. 26: Část plánu paláce v Cuiculu, Numidie. Blanchard-Lemée 1998, Fig. 9.....	36
Obr. 27: Plán Tiberiovy vily ve Sperlonze. <a href="http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/4/4a/Villa_Di_Tiberio_plan.jpg/640px-Villa_Di_Tiberio_plan.jpg">http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/4/4a/Villa_Di_Tiberio_plan.jpg/640px-Villa_Di_Tiberio_plan.jpg</a> (získáno 28.5. 2014).....	37
Obr. 28: Mozaika zobrazující banket, Kartágo. Ben Abed-Ben Khader 2006, Fig. 11 .....	38
Obr. 29: Malba z triklinia v Casa dei Casti Amanti, Pompeje. <a href="http://www.ilovefood.com.mt/domus/wp-content/uploads/2013/03/18-Romans-feasting-on-a-triclinium-Pompeii.jpg">http://www.ilovefood.com.mt/domus/wp-content/uploads/2013/03/18-Romans-feasting-on-a-triclinium-Pompeii.jpg</a> (získáno 5.7. 2014) .....	42
Obr. 30: Bronzový stůl, Pompeje. Richter 1926, Fig. 332.....	43
Obr. 31: Dřevěný stůl s gryfy, Herculaneum. Mols 2007-2008, Fig. 7 .....	43
Obr. 32: Bronzový stůl, Pompeje. Richter 1926, Fig. 325.....	44
Obr. 33: Výklenek pro lehátko, Casa del Cinghiale, Pompeje. Mols 2007-2008, Fig. 17 ...	45
Obr. 34: Rekonstrukce lehátka s detailem <i>fulcra</i> , Pompeje. Dunbabin 2003, Fig. 20 .....	46
Obr. 35: Bronzové kování <i>fulcra</i> . Ransom 1905, Plate XIIa .....	46
Obr. 36: Rekonstrukce stibadia podle mozaiky z vily sokolníka v Argu. Gil - Diaz-Pines 1995, Fig 10 .....	47
Obr. 37: Severní zeď triklinia v Casa del Sacerdos Amandus, Pompeje. <a href="http://www.pompeiiinpictures.com/pompeiiinpictures/R1/1%2007%2007%20p3_files/image015.jpg">http://www.pompeiiinpictures.com/pompeiiinpictures/R1/1%2007%2007%20p3_files/image015.jpg</a> (získáno 1.6. 2014) .....	49
Obr. 38: Nástěnná malba z Casa del Triclinio, Pompeje. <a href="http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/d/d1/Pompeii_family_feast_painting_Naples.jpg/1147px-Pompeii_family_feast_painting_Naples.jpg">http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/d/d1/Pompeii_family_feast_painting_Naples.jpg/1147px-Pompeii_family_feast_painting_Naples.jpg</a> (získáno 15.6. 2014) .....	54
Obr. 39: Tzv. neuklizená podlaha, Řím. <a href="http://members.bib-arch.org/bswb_graphics/BSA0/02/03/BSA0020306400L.jpg">http://members.bib-arch.org/bswb_graphics/BSA0/02/03/BSA0020306400L.jpg</a> (získáno 8.4. 2014).....	56
Obr. 40: Rekonstrukce triklinia během hostiny. <a href="http://virtusantiqua.ro/wp-content/uploads/2012/06/triclinium.jpg">http://virtusantiqua.ro/wp-content/uploads/2012/06/triclinium.jpg</a> (získáno 12.4. 2014) .....	57